

DİNÎ VE FELSEFÎ METİNLER

YİRMİBİRİNCİ YÜZYILDA YENİDEN
OKUMA, ANLAMA VE ALGILAMA

RELIGIOUS AND PHILOSOPHICAL TEXTS:

RE-READING, UNDERSTANDING AND
COMPREHENDING THEM IN THE 21st CENTURY

CİLT - 1

DİNÎ VE FELSEFÎ METİNLER
YIRMİBİRİNCİ YÜZYILDA YENİDEN OKUMA,
ANLAMA VE ALGILAMA SEMPOZYUMU
Bildiri Kitabı, Cilt: 1

Sultanbeyli Belediyesi
Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü
Kültür Yayın No: 8

ADRES:

Abdurrahmangazi Mahallesi Belediye Caddesi No:4
Tel: 0 216 564 13 00
Fax: 0 216 564 13 71
Mail: belediye@sultanbeyli.bel.tr
www.sultanbeyli.bel.tr

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
MEHMET MAZAK

EDİTÖR:

PROF. DR. BAYRAM ALİ ÇETİNKAYA

BÖLÜM EDİTÖRLERİ:

YRD. DOÇ. DR. AHMET HAMDİ FURAT
YRD. DOÇ. DR. İSMAİL DEMİREZEN
YRD. DOÇ. DR. AHMET ERHAN ŞEKERCİ
YRD. DOÇ. DR. ÜMİT HOROZCU
ARŞ. GÖR. MEHMET FATİH ARSLAN
ARŞ. GÖR. BİRSEN BANU OKUTAN
ARŞ. GÖR. ADEM İRMAK
ARŞ. GÖR. EMİNE GÖREN
ARŞ. GÖR. MUHAMMED VEYSEL BİLİCİ

SAYFA DÜZENİ

İBRAHİM AKDAĞ

ISBN:

978-605-89744-4-9

BASKI

Ege Basım
Esatpaşa Mh. Ziyapaşa Cd. No:4
Ege Plaza Ataşehir/İSTANBUL
Tel: 0216 472 84 01
www.egebasim.com.tr

Nisan 2012

Copyright Sultanbeyli Belediyesi

Evliya Çelebi Seyahatnamesinin Kaynak Eser Olarak Kullanımında Karşılaşılan Güçlükler ve Çözüm Önerileri

Some Difficulties and Solution Suggestions in Using Seyahatname of Ewliya Chelebi as a Reference Book

Nurettin GEMİCİ*

Abstract

It is necessary to talk about the sources of Evliya Celebi in his work "*Seyahatname*" before being used as a source. Although using the sources and giving the name of "*Seyahatname*" perceived as strange for this kind of travelbooks, however while writing this famous book Evliya Celebi has benefited from many resource books written in languages other than Turkish. His striking and outstanding effort is quite significant while writing and using the resources. Even special sessions have been organized for the resources and quotations which Evliya Celebi used.

But you need not to overlook that. Also many books written about Evliya Travelogues, articles, dissertations, and monographic studies in different languages without seeing the contents of above mentioned researches which have a similar issue, can lead to false conclusions. Therefore it is necessary for us to look at the similar works written in languages other than Turkish on Evliya Celebi and then our work could be within the scientific measurements. After the evaluation of these findings, then it may be possible to do serious research. In this paper it will be pointed out the crucial points for those who would like to do research about Ewliya and his *Seyahatname* which covers a very large area. They must pay attention to these important clues

Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* referans olarak ele alındığı kitap ve makalelerin son zamanlarda hızla çoğalması ve artması sevindirici olmakla birlikte nitelik ve konuların hangi ekseninde ele alınışına da dikkat etmek gerekmektedir. Özellikle söylenen ekseninde hazırlanan kitap veya makalenin sonunda ulaşılabilecek hüküm ve değerlendirmelerde afaki sonuçlara ulaşmaktan kaçınmak gerekir. Zira *Seyahatname* gibi devasa bir eserin herhangi bir cildinden veya sayfalarından yapılacak alıntılarının veya çıkarılacak hükümlerin yazılı hale getirilmesinden önce esere bütüncül olarak yak-

* Doç. Dr Nurettin Gemici, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

laşarak tamamına nüfuz etmek gerekmektedir. Yani eserin tamamını iyi bir şekilde taramak ve mümkünse okumak, bununla da yetinmeyerek hedef metnin doğru anlaşılmasını temin maksadıyla ciddi bir literatür araştırması gerekmektedir. Doğrudan araştırma konusuyla alakalı olmasa da Evliya Çelebi ve *Seyahatnamesi* üzerine sadece ülkemizde değil dünyanın değişik yerlerinde pek çok araştırmacı farklı dillerde yayınlar yapmış ve yapılmaktadır. Bu alan araştırmasının göz ardı edilmesiyle yapılacak çalışmalar eksik ve kusurlu olmaktan kurtulamayacaktır. Bugüne kadar çalışmaların önündeki en büyük engel neredeyse 2000'li yılların başına kadar elde [yeni harflerle yayımlanmış] doğru dürüst bir nüshanın bulunmayışıydı. Araştırmacıların kolayca orijinal kaynağa ulaşmasını güçleştiren bu durumun, söz konusu alanda çalışma yapılması hususunda zorluğu artıran en büyük etken olduğu söylenebilir. Bugün bazı eksikliklerine, küçük çaplı da olsa okuma farklılıklarına rağmen elimizde basılı halde bir eser bulunmaktadır. Adı geçen çalışmanın içindekiler ve indeks bölümlerinin de oluşu araştırmacıların işini oldukça kolaylaştırmaktadır.¹

¹ *Seyahatname'* den bu çalışmaya yapılan alıntılar; yazma nüshadaki sayfa ve varak numaraları yerine karşılaştırma kolaylığından ötürü Yapı Kredi Yayınları tarafından neşrolunan Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* esas alınarak verilmiştir. O sebeple, metin içinde ilk olarak verilen künye Evliya Çelebi, YKY şeklinde olmuştur. Önceki matbu nüshalar da Evliya Çelebi olarak ikinci sırada verilmiştir. *Seyahatname'* nin ilk altı cildi Ahmed Cevdet tarafından yayımlanmıştır. I-VI. İstanbul: İkdam Matbaası. 1314-18/1896-1900: VII-VIII. Ciltler Kilisli Rifat Bilge, Türk Tarih Encümeni tarafından 1928 yılında neşrolunmuştur; son iki ciltten IX. Cilt Maarif Vekâleti tarafından 1935'de son cilt ise Kültür Bakanlığı tarafından 1938'de yayımlanmıştır.

Çalışmada yer alan bütün dipnotlarda ve parantez içi işaretlerde Yapı Kredi yayınları öncülüğünde yayınlanan *Seyahatname* esas alınmıştır. Adı geçen nüshaların açık künyesi şöyledir:

1.kitap: Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, İstanbul: Topkapı Sarayı Bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu dizini, haz. Orhan Şaik Gökyay. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1996.

1.kitap: Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, İstanbul: Topkapı Sarayı Bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu dizini, Robert Dankoff, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2008, İstanbul. Bu cilt yukarıda adı geçen heyet tarafından yeniden hazırlanmıştır.

2. kitap, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Bağdat 304 yazmasının transkripsiyonu - dizini haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

3. Kitap, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu - dizini, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

4. Kitap, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu - dizini, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

5.Kitap,EvliyaÇelebi*Seyahatnamesi*:TopkapıSarayıBağdat307yazmasınıntranskripsiyonudizini Haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, İbrahim Sezgin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinin kaynak olarak kullanımında birtakım güçlüklerle karşılaşmak tabiidir. Karşılaşılan başlıca güçlükleri ve onları aşmanın yollarını şu şekilde sıralayabiliriz.

- Çalışma konumuz *Seyahatname*'nin tamamını kapsayan bir araştırma olabilir veya *Seyahatname*'den bir bölüm de olabilir. Her halükarda *Seyahatname*'nin kesinlikle baştan sona okunması ve gözden geçirilmesi
- Evliya Çelebi'nin kişisel dünyası, eserini meydana getirirken ona yardımcı olan sözlü ve yazılı kaynakların neler olabileceğinin bilinmesi (Bir himmet sahibinin vaktiyle Meşküre Eren'in *Seyahatnamenin* birinci cildi için hazırlanmış olduğu çalışmanın genişletilerek diğer ciltleri de içine alacak yazılması gerekliliğini burada belirtmeden geçmek istemiyorum).
- *Seyahatnamenin* dili ve edebi üslubundaki Evliya Çelebi'ye ait hususi tadın ve ayrıcalıkların çok iyi bilinmesinin gerekliliğinin bir icabı olarak başta tezler olmak üzere literatür bağlamındaki kitap ve makalelerin yanı sıra sempozyum bildirilerinin iyice gözden geçirilmesi.
- *Seyahatname*metin içinde geçen tarihi bilgilerin mutlaka diğer güvenilir kaynaklarla karşılaştırıldıktan sonra metne derç etmek
- *Seyahatname*de geçen ayet, hadis, fıkha dair hükümler başta olmak üzere Hz. Muhammed'in hayatı ve İslam tarihine dair verilerin tetkik ve tahkiki.
- Fütüvvet mecmuaları ve menakıpname nev'inden eserlerin ilgili bölümleriyle çapraz okumalar yapılması

6. Kitap, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan 1457 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini, haz. Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

7. Kitap, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

8. Kitap, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 308 numaralı yazmanın transkripsiyonu-dizini, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

9. Cilt, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 306, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazmaların mukayeseli transkripsiyonu-dizini, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.

10. cilt, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi Türkçe yazmalar 5973, Süleymaniye Kütüphanesi Pertev Paşa 462, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Beşir Ağa 452 numaralı yazmaların mukayeseli transkripsiyonu-dizini, Evliya Çelebi, 1093/1682, haz. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman, Robert Dankoff, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

Dinî ve Felsefî Metinler

- *Seyahatname* hakkında I. ciltte bahsi geçen lonca teşkilatlarına ait bilginin kaynağının benzer kaynaklarla karşılaştırılması
- İlmî araştırmalarda muhakkak *Seyahatnamenin* yazma nüshanın kullanılması
- Eserinin son okumasının yapıldığı bilinmekle beraber yetmiş yaşının üzerindeki bir insanın o günün şartlarına göre özellikle boş bırakılan yerleri, hafızasına güvenerek ertelenen ifadeleri istemese de atlayabileceği veya gözden kaçırabileceğini göz önünde bulundurmak
- Evliya Çelebi'nin gezdiği, gördüğü şehirlerde kullanılan yöreye has kelime ve tanımlamalar ile ağızları örnek kabilinden eserine almasından dolayı imlası aynı fakat manası farklı kelime ve kavramların tespitinde dikkatli olunarak ihtiyaç halinde sahanın uzmanı kişilere danışılması
- Türkçe dışındaki dillere dair verdiği örneklerin o dilin hususiyetlerine vakıf veya eser vermiş uzman birisine başvurulması
- Evliya Çelebi'nin samimi bir Müslüman oluşu ve dindarlığının yanı sıra XVII. yüzyıl Osmanlı dünyasında İslam şeriatının cari olduğu gerçeği
- Osmanlı devletinin haşmetli dönemlerinin eserin üslubuna olan etkisi, Evliya Çelebi'nin Osmanlılığı ve saraya olan mensubiyetinin ve sadakatının unutulmaması

Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* kaynak olarak kullanımından önce eseri meydana getiren yazarın eğitimini ve kendisini geliştirmek uğruna verdiği mücadeleyi anlamak gereklidir. *Seyahatnamesinden* de yola çıkarak onun gelişiminin ve bilgi birikiminin yazılı kaynaklardan ziyade sözlü kaynaklara borçlu olduğu söylenebilir. Kendisinin birikimine ve eğitimine ve dolayısıyla *Seyahatnameye* etki edenler faktörler şöyle sıralanabilir.

- Kuran-ı Kerim bilgisi (Hıfzı)
- Ailesi ve yakın çevresinden edindiği bilgi
- Medrese tahsilinden kazandığı bilgi
- Babasının dostlarının meclislerinde ve yetişme döneminde bulunduğu yerlerde işitip zapt ettikleri
- Mısır'da Şeyh Ali Şebremellisi ve talebelerinin derslerine katılarak elde ettiği bilgiler
- Hizmetinde bulunduğu vezirlerle beraberken karşılaştığı âlimler ve onların anlattıkları
- Gezdiği yerlerde karşılaştığı gerek ulemadan gerekse idareci veya basit halk tabakalarından insanlarla gerçekleştirdiği sohbetler

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

- Cuma, bayram ve mukaddes gün ve gecelerde camilerdeki vaaz ü nasihat ve derslerle birlikte Tekkelerde icra edilen sohbet ve musiki ziyafetleri

Sayılan bu bilgi kaynaklarının araştırmacıları bağlayan yönlerine gelince şunları söylemek mümkündür. Evliya Çelebi'yi kaynak olarak kullananların dikkat etmeleri gereken hususların başında hafızlığı ve Kuran-ı Kerim'de geçen ayetlerin lafızlarından farklı konulara irtibat kurabilme becerisi gelmektedir. Evliya Çelebi eserinde ayetleri zikrederken ilgili cümlenin ayet olduğuna dair çoğu zaman belirgin bir işaret koymaz. O sebeple asıl metni takip ederken dikkatli olmak gerekir. Yine konu içinde ayetin bir bölümünü baştan, ortadan veya sondan ekleyebilir. Bir de iki farklı ayeti konu bağlamında tek bir metin olarak da verebilir.

Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* kaynakları arasında yer alan sözlü kaynaklar bağlamında unutulmaması gereken bir diğer önemli husus da eserinde yer alan pek çok ayet, hadis ve kelimayı kibar diye bilinen vecizelerdir. Onun bu rivayetleri yazılı bir kaynaktan aldığını iddia etmek zordur. Ancak bunun bir istisnası olarak ezbere bildiği Kuran-ı Kerim'i yazılı bir metinden değil de zihnine nakşettiği bilgilerden aktardığı öne sürülebilir. Fakat burada da dikkat çekici olan husus şu ki, bu ayetlerde geçen ifadeleri nasıl olur da, natamam olduğunu varsayıdığımız Arapça bilgisiyle şaşırmaksızın doğru bir şekilde eserine yerleştirmiş olmasıdır. Evliya Çelebi'nin bir kısmını kendi çabasıyla kazandığı Arapça bilgisi bu bilgiyi yine Mısır'da bulunduğu son senelerinde katıldığı ders halkaları ve ortamla ilintilendirmek de mümkündür. Evliya Çelebi'nin yine verdiği dini referansların eserine der edilmesinde yardım gördüğü bilgisi, onun Arapça bilgisi konusunda kafalarda oluşan istifhamları gidermektedir. Bu bağlamda Mısır'a geldikten sonra kendisine intisap ettiği şeyh Ali Nureddin şebaramellisi'nin kendisine olan yardımlarından sitayişle bahseder:

“Ammâ bu diyâr-ı Mısır'da üstâdımız şeyh Alî (şebaramellisi (şümürlisi) hazretlerinden istimâ' ettiğimiz tefâsîr i şerîflerden ve ehâdis i nebevîlerden mahalle münâsib âyet i kerîme ve hadîs i şerîfleri izn i şerîfleri ile tahrîr eyledik.”²

Zaten XVII. yüzyılda yaşayan her seviyeden dindar insanın aldığı eğitimden gelen katkılarla konuşmalarına serpiştirdiği bu içerikteki ifadelerin sıkça tekrarı bile, duyduğu sözleri kolay ezberleme kabiliyetine sahip Evliya Çelebi'nin zihnindeki özellikle Kuran-ı Kerim, hadis-i şerif ve temel İslami bilgileri olumlu anlamda pekiştirmiştir.

Seyahatnamede zikredilen Ayet ve Hadislerin tabloya dökerek bir istatistik elde etmek istersek görülecektir ki, Hicaz seyahatinden bahsettiği bölümler ve Arapça konuşulan coğrafyadaki gezilerini havi eserinin son iki cildindeki muazzam artış he-

² Evliya Çelebi, YKY, X, 536

men göze çarpar. Zaten hayatın merkezine dinin oturtulduğu bir dünyanın mensubu Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesinde*, kaynağını dinden alan ifadelere ve dini referanslara daha sık rastlanmasından tabii bir şey olamaz.

Evliya Çelebi'nin küçük yaşlardan itibaren bulunduğu çevreleri şöyle bir tahayyül edecek olursak, dindar ve yaşlı bir baba onun etrafındaki umur görmüş gaziler ve eve sık sık gelip giden ulema ve fudala gibi pek çok dindar eşhası görürüz. Etrafını çevreleyen bu halkayı, yarım yamalak medrese eğitiminde tanıdığı üstatları ve Enderun'da sahip olduğu hususi hocaları tamamlar. Daha geniş bir daire çizilecek olursa, Osmanlı devleti İstanbul'unda yaygın olarak camilerde verilen kürsü dersleri ve genel mahiyetli Cuma ve Bayram namazlarındaki vaz ü nasihatlerde bol bol geçen ayet, hadis ve kelimelerin yanı sıra, İslam tarihi anlatılarının da onun dinî alt-yapısını oluşturduğunu söylemek fazlaca iddialı olmaz.

XVII. yüzyılda yaşadığı dönem itibarıyla ezbere dayalı eğitim ve öğretimin hâkim olduğu Osmanlı toplumunda Evliya Çelebi başta yazılı kaynak olan Kuran- Kerimi ve bazı yaygın hadisler ve kelimelerin kibarları daha medrese tahsili sırasında ezberlediğini çıkarsamak mümkündür. Bunlardan özellikle hadisler ve kelimelerin kibar diye bilinen Arapça, Farsça ve Türkçe vecizeler ile beyitleri çoğunlukla ezber yöntemiyle zihnine nakşetmiştir. Özellikle kaynaklara atfederek bildirdiği hadislerin ve İslam hukukuna ait meseleleri ele alan fikhî hükümlerin pek çoğunun kaynağı çeşitli meclislerde dinlediği veya bu vesileyle yakından görüştüğü İslam bilginleridir. O sebeple başta Hac ibadeti olmak üzere dinî konuların ele alındığı dokuzuncu ciltteki hadislerin, fikhî hükümlerin ve duaların kaynağı belli başlı bir temel İslam eseri olmayıp, birinci ağızdan rivayetlere dayandığı anlaşılmaktadır. Özellikle Hac gezisi sırasında yanında bulunduğu Sarı Hüseyin Paşa ve Mısır'a dönüş yolunda yakınında bulunduğu Kethüda İbrahim Paşa'nın etrafındaki âlimlerin konuşmalarını ve sorularına almış olduğu cevapları vakit geçirmeden eserine derç etmesi de olasıdır. O sebeple Evliya Çelebi'nin sözlü kaynakları ele alınırken onun dinî referanslarının da sorgulanması gerekir. Özellikle Mısır'da kaldığı süre zarfında ölümüne kadar yanından ayrılmadığı Şeyh Şebemellisi'nin meclisinde duydukları rivayetlerden eserinin son tashihleri sırasında bolca istifade ettiği de bir vaki'dir.³ Onun hicri 1087 yılında vefatından sonra talebeleriyle sürdürdüğü dostluk sayesinde sözlü rivayet aktarımını sürdürmesi de muhtemeldir. Bir tespit olarak belirtmem gerekirse eserinin sonunda bahsettiği geniş çaplı tashihatta *Seyahatnamesinin* tamamını tarayarak ilgili kısımlara eklediğini iddia ettiği ayet-i kerime ve Hadis-i Şerifelerin eserinin tamamına teşmili iddiası doğru değildir.

³ Evliya Çelebi, YKY, V, 432-433

Evliya Çelebi’de şifahi kültürün yansuları ele alındığında mutlaka onun etkilediği ve etkisinde kaldığı sohbetlerin yanı sıra cami derslerini de unutmamak gerekir. Osmanlı camilerinde yaygın eğitimin ve halk kitlelerinin eğitimini sağladıkları merkezlerin başında Camiler gelmektedir. Ancak bu derslerden istenilen ölçüde yararlanabilmek isteyen kişilerin belli bir donanıma sahip olması ile mümkündür. Evliya Çelebi’nin ezberinde olan Kuran-ı Kerim gerek babasının yakın çevresindeki ulema gerekse Evliya Çelebi’nin mahiyetinde bulunduğu vezirlerin yanındaki ulemadan olan zümrenin derslerinde öğrendiği bilgiler birbirini tekrar eder mahiyette oluşu nedeniyle pekiştirmeye vesile olduğu söylenebilir. Özellikle eserinde yer alan ayet ve hadislerin kullanılma sıklığı son ciltlere doğru ağırlık kazanır. Mekke, Medine ve Mısır coğrafyasındaki Arapça kullanımı eserin diline aksettği gibi özellikle Mısır’da tanıştığı son ciltte hakkında tafsilatlı bilgi de verilen Şümürlesi gibi okunabilen fakat Şebremellisi diye bilinen meşhur İslam âlimi ve onun Türkçe bilen öğrencilerinin katkısı eserin sadece son iki cildine değil dil bakımından sanki tamamına da tesir etmiştir.

Evliya Çelebi’nin eğitimi

Evliya Çelebi’nin *Seyahatnamesi*’nde yer alan dini rivayetlerin kaynağında çocukluğunu geçirdiği aile çevresini de unutmamak gerekir. Bilindiği üzere Sarayın Kuyumcubaşısı Derviş Mehmed Zillî’nin oğlu olan Evliya Çelebi’nin aile içinde öğrenimini doğrudan aileden birisinin deruhte ettiğine dair bir kayıt mevcut değildir. *Seyahatnameden* 118 yaşında olduğunu öğrendiğimiz babasının oğluna hitaben değişik vesilelerle yaptığı tavsiyeleri ve hayat hakkında öngörülerinin kıymeti tartışılmamakla birlikte, Evliya Çelebi’nin düzenli eğitimi aslında yarım kalmış bir medrese eğitimine dayanmaktadır. 1635 yılında girdiği Enderun’daki eğitimi, Arapça ilmi eserler okuma anlamaya dayanmaktan ziyade Kuran kıraatinin incelikleri, musiki, hat gibi güzel sanatlar diyebileceğimiz bedii zevklerinin incelmeye dönüktür. Babasının yüksek hakikatleri havi nasihat ve tavsiyelerinin onun terbiyesine ve kişiliğinin gelişimine yardımcı olduğu söylenebilir. Bunları kompoze edip eserine derç ederken muhtemel babasının okuduğu veya elinin altında olabileceğini sandığı eserlerden babasının öğütleri şeklinde aktarması da olasıdır.

Medrese tahsilinden edinilen bilgi

Medrese eğitimi ile ilgili eldeki verileri değerlendirecek olursak onun Medrese eğitimine paralel Baba dostlarından Şeyh Ahmet Sultan’ın Unkapanı’ndaki kendi evlerine gelerek, Molla Cami adlı kitaptan okuttuğunu ve devam eden Kuran-ı Kerimi ezberleme işinde yardımcı olduğunu, günlük olarak yaptığı ezberlerini ve diğer derslerini takip ettiğini biliyoruz. Onun, evlerine yürüme mesafesi denecek kadar yakın-

da olan Şeyhülislam Hamid Efendi medresesine başlamadan, Ağaoğlu mektebinde eğitime başladığını bilgisine bakılırsa, “Üstadım” diye bahsettiği Hüseyin Efendi’nin orada mektep hocası olduğu anlaşılmaktadır. 14-15 yaşlarında bitirdiği varsayılan bu sıbyan mektebinden sonra başladığı Medrese tahsilini tamamlayamadığı anlaşılmaktadır. Yaygın uygulamayla en az 12 sene sürdüğünü bildiğimiz Medrese öğreniciliğinde alt yaş sınırı 14 kabul edilmişken üst yaş sınırı da 30 olarak belirlenmiştir. Bizim çıkarımlarımıza göre Evliya Çelebi 25 yaşında bu tahsili tamamlayamadığı anlaşılmaktadır. Zira kendisinin 1636 yılında IV. Murad’a takdimi sırasında 25 yaşında olan Evliya Çelebi’nin Enderun’a alınmasına hocası karşı çıkması ve IV. Murad’ın bu itirazı reddetmesi *Seyahatname*’de şöyle geçmektedir:

“Ba’de’l-ezân huzûr ı pâdişâha varup namâza muntazır iken velî ni’am üstâdımız Hünkâr imâmı Evliyâ Mehemed Efendi gelüp hakîri görüp hâsodaya muttasıl Hünkâr câmi’inin taşrasında maksûre içre Hünkâr ile mülâkî olup, “Pâdişâhım bu benim ciğer-kûşem Evliyâ, Kadir gecesinden berü derse gelmedi. Meğer harem i hâssa almışsınız. Lütf eyle pâdişâhım ana hakîrin nazarı var, hâlâ kırâ’at i Seb’ayı yedi pâre kitâb ile hıfzen tekmi’l etmişdir. Ba-husûs () beyt manzûm şâtibiyye kitâbın hıfzen tamâm edüp Aşere kırâ’atine başladı. Bu içeride seferde ve hazerde hevâ yı hevese düşer, bende neşv [ü] nemâ bulup tahsîl i ulûm etdikden sonra yine pâdişâhımın hizmetinde olsun” deyü halâsımız için bir hayli ricâ etdikde pâdişâhın sem’ i şerîfine bu ricâ sadâ yı peşşe kadar gelmeyüp, “Efendi ya bu bizim âsitânemiz tenbelhâne ve meyhâne ve eşkiyâhâne midir? Bunda üç bin kadar gilmân ı hâssa şeb [u] rûz ilme meşgûllerdir ve halîfeleri ve yedi dersiâmları ve cenâbınız dahi haftada iki kerre bunda ders dersiniz. Her bâr yine ke’l-evvel sizden okusun, ancak size hizmet etmeyüp gâhîce bize dil-nüvâzlık eder bir şûh ı şengül uşakdır, bir zamân bizim de oğlumuz olsun. Ve pederi Koca Kuyumcubaşı babamızdır, dâ’imâ benimle gelüp buluşdukda gelüp oğlun görsün” buyurduklarında Evliyâ Efendi üstâdımız bildi kim bu ricâ geçmeğe kâbil i imkân değildir. Âhir, “Ey Pâdişâhım hânesinden kitâbları ve esvâbların getirsinler” dedikde hemân Hünkâr, “Tiz hazînedârbaşıyı çağırın ve devât ü kalem getirin” deyüp dest i şerîfine kilik i cevâhir-nisârın alup bir hâtî ı şerîf yazup, “Sen ki hazînedârbaşısın, Evliyâ’ya bir Kâfiye ve bir Monlâ Câmî ve bir Tefsîr i Kadı ve bir Misbâh ve bir Dîbâce ve bir Müslim ve Buhârî ve bir Mülteka’l-ebhur ve bir Kudûrî ve bir Gülistân u Bostân ve bir Nisâbü’s-sıbyân ve bir Lügat ı Ahterî” el-hâsıl yigirmi kıt’a mülûk için tahrîr olunmuş kitâb ı nefiseleri hazîne kethudâsı fi’l-hâl getirüp ve kendiler tilâvet etdikleri Yâkût-ı Musta’simî hattıyla bir kelâm ı izzet ve bir murassa’ gümüş devât ve bir Hind sadefkârîsi üd levhalı piş-tahta ihsân edüp me’kûlât [ü] meşrûbâtım için kılarcıbaşıya bizzât kendüleri tenbîh buyurdular. Şeb [u] rûz ilme meşgûl olup yine Evliyâ Efendi’den haftada üç kerre tilâvet i Aşere ederdim ve üç yerden Fârisî ve Arabî ve ilm-i hatta meşgûl idim. Bu minvâl üzre hizmet i şehriyârîde ba’zı evkât munkatı’ olmazdım”.⁴

⁴ Evliya Çelebi, YKY, I, 118.

Bu arada onun erken bir yaşta, 9 yaşında hıfzını ikmal ettiğini unutmamak gerekir. Ayrıca Evliya Çelebi, Hünkâr'ın imamı Evliyâ Mehmed Efendi'nin ifadelerinden onun Medrese tahsilinde hayli ilerlemekle beraber ağırlıklı olarak Kuran ilimleri üzerine çalışmalarda bulunduğu da ortaya çıkmaktadır.

Baba Dostlarının Meclisleri ve Yetiştirdiği Çevre

Seyahatnamede kendisi hakkında anlattıklarından yola çıkarak Evliya Çelebi'nin zeki, çevik ve çok hareketli, yerinde duramaz, belki bir parça da modern söylemle hiper-aktif bir tip olduğu söylenebilir. Onda bitmek bilmeyen bir yeni şeyler görmek ve öğrenmekle ilgili teccüs, medrese dersleri dışında bazı özel ders arayışlarına da itmiş olabilir.

Seyahatnamesinde kendi oturduğu yere yakın, babasının sahibi olduğunu belirttiği kuyumcu dükkânında fırsat buldukça çırak olarak çalışması onun hayatı çok erken yaşta tanıdığına yorabiliriz. Okul-iş-ev üçgeninde edindiği tecrübeler ileride ona, zor durumlarda kaldığında, ufkunu açacak çarelerin kaynağı da olmuştur. Zekânın bir tarifi de intikal kabiliyeti olduğu gerçeğinden hareket edersek Evliya Çelebi'nin keskin zekâsı aldığı medrese eğitimiyle ve babasının Unkapanı Çarşısı'ndaki dükkânında edindiği becerilerle birleşerek çarpan etkisi yapmıştır. Bu birikim aynı zamanda onu yaşından daha olgun, bilgili, görgülü, tedbirli, oturup kalkmasını bilen, meclis adabı ve söz söyleme sanatlarının inceliklerine vakıf kılmıştır. Öyle ki hiçbir sözün altında kalmayan yani halk tabiriyle lafa bunalmayan, herkese yetiştirecek sözü olan aynı zamanda samimi, kibar, hassas ve dengeleri iyi kurabilen, bir bakışta olanı biteni kavrayıp ne yapılması gerektiğini kestiren ve en önemlisi espritüel bir kişiliğe sahip biri olmasına yol açmıştır. Bununla da yetinmeyen Evliya Çelebi yukarıdaki birikimlerinin üstüne ayrıca hem babasının, hem de onun yakın dostlarının hayat tecrübelerini eklemiştir. Değişik mekânlarda bilvesile her biri 100 yaşını aşkın ulu kocaların anlattığı geçmişe dair yarı efsanevî hatıralar onda değişik şeyler yapmak, yeni yerler görmek, Mekke ve Medine'yi ziyaret gibi istekleri kamçılamaştır.

Evliya Çelebi ileride yapmayı tasarladığı gezilerinde kendisine gerekli olmasını düşündüğü kitapları veya o dilde hazırlanmış haritaları doğru bir şekilde kullanabilmek maksadıyla arayışlarına erken dönemde başlamıştır. Bunun için babasının kuyumcu dükkânında zanaat öğrenip işe güce yardımcı olarak hem el becerisini geliştirmekle meşgul oluyor, hem de kendi çapında Arapça ve Farsça aldığı eğitime, Grekçe ve Latinceyi dâhil etmiştir.-

Evliya Çelebi'nin eğitim gördüğü mekânlardan babasının sahibi olduğu kuyumcu dükkânının mevki için en iyi tahminle Unkapanı'nın arkasında kalan Küçükpazar mahallesinin Yavuz Sinan Camii'yle birleştiği yere yakın bir nokta olduğu varsayıla-

bilir. Sağrıcılar çarşısı diye bilinen bu semtin adı yüzyıllar süren değişim sürecinde Yavuz Sinan'a dönüşü. Evliya Çelebi'nin kendi dükkânlarında çalışan Zerger Simon'la karşılıklı birbirlerine üstatlık etmeleri ilginçtir. Osmanlı tarihi içinde bazı dönemlerde benzer tecrübeler yaşandığı varsayılsa bile farklı dinlere, dillere sahip iki gencin birbirlerine bir şeyler öğretme çabasının kayıtlara geçen örneği olma bakımından bu girişim önemlidir. Kendi anlatımıyla verecek olursak,

“Bu hakîr i pür-taksîrin dükkânlarında zergerlik eder kefere Simyon, Yanvan Târîhi'n okudukca istimâ' edüp hâtır-nişânımız idi. Zîrâ anlar ile âlem i sabâvetden (8-14) yaşları arası) beri ülfetimiz sebebiyle ve reşîd ü necîb olmamız cihetiyle fesâhat [ü] belâgat üzre lisân ı Yûnânı ve lisân ı Latini anlardım. Ve hakîr Simyon'a şâhidî Lügati'n okudurdum. O bize Aleksandra ya'nî İskender i Zülkarneyn Târîhi'n okudurdu. İskender Târîhi'nde dahi Rûm kayâsıralarının ecdâdı Amalâk'a ve Sâm'a ve Hazret i Nûh'a müntehîdir ve's-selâm.⁵

Evliya Çelebi, *Seyahatnamesinde* kendisine özel bir bölüm ayırmayarak metin içinde serpiştirilmiş vaziyette yeri geldikçe kendisi, ailesi, eğitimi, yaptığı işler, katıldığı seferler ve gördüğü şehirleri anlatmaktadır. Tarihsel bir kronoloji izliyor izlenimi verse de eserinin son tashihlerini yaptığı Mısır hayatında son rötuşları yaparken yer yer ilavelerde veya açıklamalarda bulunmaktadır.

Yine gezdiği ve ziyaret ettiği yerlerde geçmişte onun eğitimine üstat olarak ya da kitaplarıyla katkıda bulunanları rahmetle anarak şükranlarını dile getirir. Bu eserlerden veya şahıslardan fırsat buldukça bahseder, eserin zorluğu veya konusu hakkında önemli ipuçları verir. IX. ciltte ele aldığı Hac seyahati sırasında alışılmışın dışında bir rota takip ederek devam ettiği gezisi sırasında ziyaret ettiği Tire şehrini anlatırken Ferišteoğlu kamusunun müellifinin kabrini tasvir ederken medrese eğitiminden ve adı geçen kitabın özelliklerinden söz eder.

“Medrese i Ferišteoğlu ya'nî ibn Melek hazretleri, yine medresesinde bir türbe i âlî içinde medfûndur. Meşârik'a ve Menâr'a ve Mecma'u'l-Bahreyn'e ve niçe yüz kütüb i mu'tebereye şerh yazup yedi yüz mücelled risâle ve gayri te'lîfâtı vardır. İlm i lügatde lüğaz-küşâ bir bahr i ma'ânî ve fesâhatde ve belâgatde dürr i yektâ yı ferîdü'd-dehr ve nâdirü'l-asr gavvâs ı ilm i ledün idi kim hakkâ İbn Melek idi. Ve ilm i lügatde Ferišteoğlu nâm kitâb ı hümmâm anların te'lîflerindedir ve Yıldırım Hân ulemâlarından. Aydın Bay oğluna mu'allim olup bu şehri cây ı vatan edüp âsûde olmuşdur. Hâlâ merkad i pür-envârı ve savma'ası ziyâretgâh ı hâss [u] âmdır. Rahmetullâhi aleyh, kim âlem i sabâvetde hakîr Ferište lügatin tilâvet edüp kitâbın ibtidâsı hubz etmek kubl öpmek olmağile ekmek yemeği ve âdem öpmeği ibtidâ

⁵ Evliya Çelebi, YKY, I, 37.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

anın kitâbından öğrendik. Anıniçün hayır du'â ederiz. Rûh ı şerîfi şâd ve kabri dâd ü hayr ile yâd edenler dilşâd olalar.”⁶

Yine örgün eğitime başladığı ve unutamadığı Şeyhülislam Hamid Efendi Medresesi'ni değişik vesilelerle zikrettiği bir mekândır. Hatta medresenin banisi Şeyhülislam Hamid Efendi'nin kabrini ziyaret ederken geçmiş bir kez daha yâd eder.

Eş-şeyhülislâm Hâmîd Efendi: Eyyûb'da medfûndur. İslâmbol'da Filyokuşu'nda câmi'i ve medresesi var. Hakîr Evliyâ ol medresede hücre-nişin olup Ahfeş Efendi nâm hümâm Dersiâm'dan yedi sene ba'zı fûnûn tekmîl etdik, mübârek âsitânedir. Merhûm Hâmîd Efendi'nin fevtine târîhdir, güfte i Van-kulu Mehemed Efendi, min telâmîz i Hâmîd Efendi:

Müftî i dîn i Ahmed Hâmîd Efendi çünkim
Etdi güzêr cihândan ukbâya oldu mes'ûd
Seyrimde gece gördüm bir gülsitânda anı
Anda Habîb i ekrem Ashâbı cümle mevcûd
Dedim ki bu kadardır oldu makâm ı Hâmîd
Hâtîf'den erdi târîh hâzâ makâm ı Mahmûd. Sene 985.⁷

Medrese eğitimi esnasında orada karşılaştığı tanınmış tiplerden Cinci Hocayı hem tanıdığını ima eder hem de bu vesileyle onu, kusurlarından dolayı zemmederdi. Onunla ilgili anılarını ve Cinci Hoca'nın kıymetini de değerlendiren I. ciltteki cümlelerinden eserinin tashihi sırasında ortaya çıkan geç zamanlı olayları eserine eklediğini de bir kez daha şahit oluyoruz.

İcmâl i saltanat kâr ı âkıbet, sa'îd i şehîd Sultân İbrâhîm Hân ibn Sultân Ahmed Hân (tâbe serâhümâ) Sene () târîhinde pâdişâh ı mağfûr cülûs etdikde Kara Mustafâ Paşa sadrı'a'zam bulunup hayr-hâh ı devlet bir vezîr i dilîr idi, anı katl edüp cümle musâhibîn ve cüceler ve bî-zebânlar ve tavâşî Arablar ve hâsekî ve nisvân u sâhib isyân ve musâhibeler ve gayrı musâhib Cinci Hoca ve Hezârpâre Vezîr i a'zam Ahmed Paşa taraf taraf fûrce bulup ol pâdişâh ı sâde-dili niçe bin tatlı dil ile urûkuna girüp gûnâ-gûn hevâ-yı hevêse düşürüp vüzerâ ve vükelâ ve ulemâ ve sulehâlarından celb i mâl için rüşvet almağa başlatdılar. Ve pâdişâhı zenân sohbetine dadandurup Mısır'dan gelen hazîneyi cümle Mülkî Bula'ya ve şekerpâre Bula'ya ve Telli Hâsekî ve Saçbağlı hâsekîlere birer Mısır hazînesi ihsân ve bir hazîne dahi Cinci Hoca'ya ve niçe hazâyinler dahi bî-ma'nâ sarâyılara ve sûr ı hümâyûnlara ve semmûr döşeli köşklere itlâf ı hazîne etdin deyü bir kerre kul gulû edüp hayli fetret oldu.

Bu harekât ı gulûdan vezîr ve Cinci Hoca ve sâ'ir musâhibler mücâb olmayup cezîre i Girid'e serdâr Deli Hüseyin Paşa ile asâkir i İslâm büryân ü giryân, "Bire imdâd, el-amân" deyü feryâd etmede. Beri tarafda Cinci Hoca Hünkâr'dan bir ân münfek

⁶ Evliya Çelebi, YKY, IX, 85.

⁷ Evliya Çelebi YKY, I, 199.

olmayup ind i pâdişâhda andan mukarreb ferd-i merd yoğidi. Vezîr i a'zamdan ve vâlideden takarrübü ziyâde idi. Hinto koçuya binse bile bi-nerdi. Tahtrevâna girse bile girüp ener binerdi. Ve hergiz nasihat edenlere rîş-hand edüp yüzlerine gülerdi. Ve her sâ'at ol pâdişâh ı mazlûmu hoş-âmed kelimâtlar ile mağrûr edüp sù' i tedbîr ederdi. Zîrâ umûr ı devletde bir iş görmemiş Za'frânborlu'sundan şeyhzâde nâm bir sùhte idi. Âsitâne'ye gelüp hakîr, Hâmid Efendi medresesi'nde Monlâ Câmî ve Kâfiye'yi Ahfeş Efendi üstâdımızdan i'râb ederken bu mezkûr Cinci Kitâb ı İzzî okurken hikmet i {Hudâ} Azîz ismine mazhar düşüp bir günde izzet bulup sa'âdetlü pâdişâha sürh-bâd ve gencü'l-arş ed'iyelerin tilâvet edüp İbrâhîm Hân hoş-hâl olup şeyhzâdenin ismi Cinci Hoca nâmıyla iştihâr buldu. Ammâ Hudâ âlimdir şerîkimiz olması cihe-tiyle ma'lûmumuzdur ilm i da'vetten aslâ bir hurûf bilmezdi. Ancak baht [u] tâli'i bir zamân müsâ'ade edüp ol dahi felek i atlas ı bûkalemûndan pây-bâflık edüp sağa ve sola mekikler atdı.⁸

Evliya Çelebi'nin değişik vesilelerle zikrettiği kitaplardan Mülteka ve Kuhistani Hanefi fıkhına dayalı yazılmış eserlerdendir. Mülteka'yı da gittiği yerlerde ödünç aldığını ve tetkik ettiğini söylemektedir. *Seyahatnamesi*'nde sıkça geçen Deylemî'nin Firdevsü'l-Ahbar isimli hadis mecmuası aslında bir derleme eser olup temel konularda esas kaynak olarak kabul edilmeyen ve bugün artık ilmî çalışmalarda referans olarak dahi gösterilmesi mümkün olmayan bir çalışmadır. Evliya Çelebi, dönemin tasavvuf büyüklerini de kendisinin üzerinde hakkı olduğuna inandığı zevatı rahmetle, minnetle anmadan geçmez. Gittiği yerlerde ayrıca geçmişte yaşamış tasavvuf büyüklerinin kabirlerini ziyaret ve hayatları hakkında geniş bilgiler verir. Gittiği şehirde hayatta olan mutasavvıf, şeyh veya keramet sahibi kimseleri mutlaka ziyaret edip görüşerek dualarını almayı ihmal etmezdi. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*'nde yeri geldiğinde keramet, olağanüstü hadiseler ve gaybi haberleri tafsilatıyla izah ederek onlara olan samimi inancına da sık sık vurgu yapardı. Başka yerlerde tatvil-i kelim olmasın deyip ihtisar yaptığını bildiğimiz Evliya Çelebi'nin olağanüstü hadiseler, kerametler hakkında tabir yerindeyse sayfalarca süren malumat vermekten usanmadığını ve kaçınmadığını görüyoruz. Aslında Seyyahlar arasında Nablusi'nin *Seyahatnamesi*nde bu hususta zaaf gösterdiğini bilmekteyiz. Bu bağlamda Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*yle Nablusi'nin eseri karşılaştırılacak olursa kısaca şunlar söylenebilir.

Nablusi'nin *Seyahatnamelerinde* göze çarpan anlatıda; tasavvuf büyükleri, keramet sahibi veliler, şeyhlerin ziyaretleri, kendisinin şiirleri veya Arap edebiyatından örnek şiirler ve kısaca bölge halkının, idarecilerin onlara olan iltifatları yer almaktadır. Nablusî, eserinde Seyahatlerinde gördüğü yerlerin topoğrafi özelliklerini, şehirdeki tarihî mimari yapıların tarihçeleri, banileri ve mimari hususiyetlerinden söz etmez. Daha ziyade eserine şahsen yaşadığı tecelliler, ilmin değişik sahalarındaki birikim-

⁸ Evliya Çelebi YKY, I, 129

leri ve gittiği yerlerde daha önce yaşamış velilerin, mutasavvıfların hayatlarındaki olağanüstünlüklere dair rivayet veya sözler hâkimdir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesinde* ziyaret ettiği şeyhler, veliler ve ulu kişilerle bunlardan vefat etmiş olanların türbelelerine gittiğinden bahseder. Fakat eserinde gezdiği, gördüğü yerleri, insanları, sosyal hadiseleri yerinde tespit ederek şehrin, muhitin tarihi, coğrafi, demografik bilgilerini tüm detaylarıyla vermiştir. Meselâ eserin İstanbul ile ilgili cildinde dönemlerine göre tasnif ettiği ulema, şuara ve meşâyihleri anlattığı bölümde Üsküdar'da medfun Aziz Mahmud Hüdayi'den övgü dolu cümlelerle söz etmektedir.

Mısır'da Şebremellisi ve Talebelerinin Derslerine Katılarak Elde Ettiği Bilgiler

Evliya Çelebi'nin medrese tahsilini bırakıp Saraydaki Enderun derslerine katıldıktan sonra Arapça ve Farsça dersler aldığına dair bilgiler varsa da bunun keyfiyetine dair ayrıntılı bilgi mevcut değildir. Aslında Enderun eğitimiyle birlikte klasik medrese eğitiminden kopan Evliya Çelebi'de Kuran ilimleriyle yoğunlaşma hâli hâkimdir. Tabii ki Arapça dersleri yerine kendisinin yöneliminin Kuran ilimlerine doğru olduğunu bilmekteyiz. Her ne kadar kendisi sarayda kafiye derslerine devam ettiğini söylese de bundan başka ne öğrendiği meçhuldür. Fakat içinde sönmeyen bu Arapça ve İslami ilimleri öğrenme aşkının belki yarım bırakmak zorunda kaldığı medrese eğitiminde eksik kalan Arapça öğrenme ve eserleri kendi anadilinde tetkik edebilme arzu ve tutkusunun onu Mısır'da ileri yaşlarında bile rahat bırakmadığını görmekteyiz. Hac dönüşü Mısır'a yeni tayin olunan Beylerbeyi Kethuda İbrahim Paşa ve oranın eşrafından Özbek Bey maiyetindeyken iken o devrin meşhur âlimi Şebremellisi'nin, kendi ifadesiyle 10 yıl Şebremellisinin vefat tarihine bakılırsa 4-5 yıl kadar, ders halkasında bulunduğunu görmekteyiz.

YKY baskısında Şümürlesi diye okunan Şebremellisi aslında Mısır'a geldikten sonra tanıştığı ve 10 sene ders aldığı söylediği meşhur İslam âlimi Şeyh Ali Şebremellisidir. Şebremellisi'nin Nablusi ve Kuranî'ye de hocalık yaptığı bilinmektedir. Bu şahsın adı YKY yayınındaki neşirde (Evliya 2007, X, 537) ⁹Şümürlesi olarak okunmuştur. Bu şahıs ve hayatı için şunlar söylenilebilir. Şeyh Ali Şebremellisi veya halk arasında Şobramellisi diye olarak bilinen Ali bin Ali Ebu'z-Ziyâ Nureddin Şebremellisi, Şafî mezhebinden olup Kahirelidir. Muhakkikîn denilen âlimler zincirinin en sonucusudur. Nakli ilimlerde pek çok meseleyi kaleme almıştır. Zamanında her konuda dikkati ve yüksek kavrayışıyla tanınmıştı. Hoşgörülü ve anlayışlı birisi olan Şebremellisi, yanlış veya kusurları olan talebelerine bile ikazı „Ey falan

⁹ Evliya Çelebi YKY, X, 537.

Allah senin bu halini düzeltsin" tarzındaydı. Devrindeki âlimlerin önde geleni olan Şebremellisi'nin doğum tarihi 997-998 / 999 vefatı 1087 yılının 18 Şevval Perşembe günüdür¹⁰. EI² "Kûrânî" maddesinde Kurani'nin hocasının ismini Shabramallisî olarak zikretmektedir¹¹Şebremellisi hakkında DİA'daki "Şebremellisi" maddede Evliya Çelebi ile olan ilişkisine dair kayıt yoktur. Madde, yeni bilgiler ihtiva etmekten ziyade İngilizce İslam Ansiklopedisi'ndeki verileri tekrar etmektedir.¹²

Muhtemelen Evliya Çelebi, Şebremellisi'nin talebelerinden diğer bir başka isimle de bilahare münasebetlerini sürdürerek Arapça ile olan ilgisini sürdürmüştür.

Şeyh Ahmed-i Merhûmî: Menûf hâkinde Mahalletü'l-Merhûm'dandırlar. Şeyh Alî Şümürlişî hazretleri efendimizin telâmîzlerindedir. Ammâ ilm i tasavvufa sâlik olup ilm i ledünne mâlik olmuş sâhib i usûl bir mahbûbü'l-kulûb çelebidir, ammerekellâh. (Evliya X, 280)¹³

Evliya Çelebi, Mısır'da muteber, tutulan ve önemli ilim adamları, şeyhler, müderrisler, imamlar ve hatiplerden bahsederken tekrar konuyu Şebremellisi getirir ve geniş açıklamalarda bulunur.

El-Faslu sittîn Mısır'da müstecâbü'd-da've olan ulemâları ve meşâyihleri ve fuzalâ yı dehrden ders-i âmları ve e'imme ve hutebâları beyân eder. Evvelâ Mısır'da cümle ulemâ ve sulehâ ve meşâyih i izâmın ser-çeşmesi şeyhü's-şüyûhu ve sâhib i tem[y]îzi hazret i eş-Şeyh Alî Şümürlişî sellemehullâhu ta'âlâ ilâ eceli'l-müsemmâ ehl i hâl ve ehl i verâ' ve dindâr bir zât ı şerîfdir. Nevâhî i Mısır'da Şümürliş nâm bir belîdedendir. Lâkin bi-emrillâh mâderzâd bî-basar idi. Ammâ câmi' i Ezher içre dörd yerde ders takrîr edüp on iki bin telâmîzi var idi. Mubâhase i ilimde lâ-nazîrdir. Ve hânesinde dahi iki kerre ders der idi. Müşkil-küşâ ulemâ yı mütebahhirînden büyük kimesnedir. Ve velî olduğuna şübhe yokdur kim cem'î i kütüb i mu'teberelerde olan mesâ'il i şer'iyyeleri görmüş gibi, "Bu mes'ele Kadîhân'ın yâhûd Tatarhâniyye'nin yâhûd Câmi'u's-sağîr'in filân sahîfesinde ve yedince satırdadır", deyü işâret buyururdu. Hamd i Hudâ bu hakîr şeref i sohbetleri ile müşerref olup teberrüken ve teyemmümen anlardan Kûhistânî gördük. Fazîlet ü bâhire sâhibi ferîdü'd-dehr kimesnedir. Ve bir keşf [ü] kerâmâtlarından dahi oldur kim ömrü içinde bir âdem ana selâm verüp âşinâlık etse ism [ü] resmin kurâ ve kasabasının ve pederi ismin su'âl ederdi. Beş on yigirmi seneden sonra yine ol âdem gelüp selâm verse "Ve aleykümü's-selâm yâ ibne'l-filân" deyü pederi ismiyle ol âdemi bilirdi. Cem'î i telâmîzlerini evlâ bî't-tarîk selâm verince, "Yâ filân" der idi, sellemehullâh.

¹⁰ M. Emin Muhibbi, Hulâsatü'l-Eser fi terâcim-i âyânî'l-karnî'l-hâdî'aşar, (nşr. Mustafa Vehbi) Kahire, 1284, III, 174-177

¹¹ Encyclopedia of Islam (new edition), Leiden 1954-2002, V, 432, 433.

¹² Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1988-, XXXVIII, 395-96.

¹³ Evliya Çelebi YKY, X, 280.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

Eş-Şeyh Ahmedü'l-Acemî: İlm i hadîsde bunlar dahi yegâne i asrdır, ammâ bunlar a'mâ değildir. Kuvvet i hâfızada ferîdü'd-dehrdir. "Müslim [ü] Buhârî ve Meşârik ve gayrı kütüb i mu'tebere hadîs i şerîflerinden râvîleri ile yetmiş bin hadîs hıfzımdadır" deyü İbrâhîm Paşa'ya nakl etdiler. Ve, Zîrâ bu hakîr i pür-taksîr bu müsevvedâtımız itmâmı mahalline gelince ekâlîm i seb'ayı geşt [ü] güzâr etdiğimiz elli bir sene olmuş idi. Kesret i seyâhatden bir künc i uzlethânedeki halkdan münzevî olup gûnâgûn tevârihâtlar tetebbu' etmek müyesser olmamış idi ve bir kimsenin sergüzeşt [ü] serencâmın ve bir musannif [ü] mü'ellifnin tahrîrâtın görüp Seyâhatnâme'mize kaydetmemiş idik. Ammâ bu diyâr ı Mısır'da üstâdımız Şeyh Alî (Şebremellisi (Şümürîsî) hazretlerinden istimâ' etdiğimiz tefâsîr i şerîflerden ve ehâdîs i nebevîlerden mahalle münâ-sib âyet i kerîme ve hadîs i şerîfleri izn i şerîfleri ile tahrîr eyledik. Andan sonra bu müsevvedâtımız cümle kendü sergüzeşt [ü] serencâmımız ve ifnâ yı vücûd edüp seyâhatimizdir ki bu minvâl üzre küstâhâne tahrîr olundu. El-özr makbûl inde kirâmi'n-nâs mâ-sadakı üzre özümlük makbûl olup hayr-du'â ile yâd edüp yâd etmeyeler. Bâkî olalar bâkî.¹⁴

Buradan anlaşılabilir ki, Evliya Çelebi muhtemelen talebesi gibi Türkçe anlayan Şebremellisi'ye *Seyahatnamesini* mukabele suretinde okurken zaman zaman onun müdahalesiyle veya anlatılanlardan ihtiyaç duyduğu mahalle münasip ayet ve hadisleri eklediği düşünülebilir.

Hizmetinde Bulunduğu Vezirlerle Beraberken Karşılaştığı Âlimler

Evliya Çelebi'nin bu konuda her zaman isim verdiğini söylemek zordur. Fakat girdiği bir tartışmada bahsettiği isimler arasında göze çarpan pek çok isimden söz edilebilir. Bununla birlikte kendisinin özel sevgisini kazanan Sunullah Efendi'nin yeri başkadır. Evliya Çelebi'nin kulağına ilk ezanı okuyan Sunullah Efendi'den daima sitayişle söz eder.

"Ve ibtidâ kulağıma ezân tilâvet eden mezkûr sun'ullâh efendi dörd kerre şeyhül-islâm olmuştur. bir merd [ü] ferde müyesser olmamıştır"¹⁵

Özellikle birinci ciltte bahsi geçen şeyhülislam ve bazı ulemadan bahsederken kendisine yakın bulduklarını ve tanıdıklarını özellikle zikretmektedir. Gezdiği yerlerde sohbet ettiği din adamları Aslında yukarıdaki konu başlığına uymakla birlikte Evliya Çelebi'nin vezirlerin yanında gördüğü bazı din adamları hakkındaki kanaati pek de olumlu değildir. Bu bölümde o mecliste yer alan Tabanıyassı Mehmed Paşa'nın imamı olan Yahya Efendi denilen zatın anlattığı yalanı ispat ettikten sonra kendisinin başından geçen bir olayı anlattıktan sonra sözü şöyle bağlar.

¹⁴ Evliya Çelebi YKY, X, 536.

¹⁵ Evliya Çelebi YKY, I, 177.

Dinî ve Felsefî Metinler

Ol zamân bildim ki cemî'i vüzerâ vü vükelâ ve erbâb ı devlet huzûrında müdâhane ve hoş-âmed kelâm lâzım imiş. Ammâ bizim efendimiz Melek Ahmed Paşa huzûrunda bir kimesnenin cânı yok idi kim zemm u nemm u gıybet ve mesâvî ve sût' i zan ve müdâhane ve hoş-âmed söyleyeler idi. Anı meclisinden reddederdi ve derhâl "Çık taşra bre hannâs!" deyü ana hannâs lakab kordu. Ve bir kimesne anın yanında bir kizb kelâm söylese ol âdem-den gayri nefret ederdi. Ammâ ne kadar latîfe-âmiz kelimâtlar söylense şakadan hazz ederdi. Ammâ hâlâ zamânımızın a'yân [u] kibârı ve vüzerâ ve mülûkları böyle hoş-âmede ve müdâhaneye mâyil olup bî-garaz ve ehl i ırz kimesnelere taşra umûrların sormadıkları ecilden Devlet i Âl i Osmân'a taraf taraf rahneler gelmededir. Hudâ Devlet i Âl i Osmân'ı ilâ inkırâzı'd-devrân mü'ebbed ede, âmîn, yâ Mu'în.¹⁶

Yalanı ve uydurmayı, kurmacayı ağır bir biçimde kınayan Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamede* takip ettiği üslubunu anlamak için aklileştirilmek yerine Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamede* kullandığı üslubun kendi içinde tutarlı ve bütüncül olduğunu kabulle işe girişmek gerekir. Evliya Çelebi'nin eserinde sözlü anlatının yazıya dönüştürülmesiyle farklı otantik kurgulamalar denenmiştir.

Cami ve Tekke dersleri

Evliya Çelebi Cami ve tekkelerde derslerden çok detaylı bilgi vermez. Fakat din-dar bir Müslüman'ın hayatında önemli yeri olan Cami ve mescitlerde ve bazen de saraylarda yapılan vaaz ve nasihat ve bazı umuma açık dinî içerikli derslerinin de onun İslami bilgisini geliştirici rolü de gözden uzak tutulmamalıdır.

Eş-Şeyh ibrâhîm Efendi, eş-şehîr bi-Cerrâhpâşa, Emîr iştibî hazretlerinin halîfesi âşık-meşreb ve küşâde mezheb va'z [u] nasîhatde te'sîr sâhibi bir ârif i billâh idi. Cemî'i erbâb ı ma'ârif dersine hâzır olurlardı.¹⁷

Yine konu bağlamında tekke ile ilgili olarak verilebilecek en iyi örnek kendisinin hayatında çok önemli bir yere sahip olan Abdî dede hakkında *Seyahatname'*de yazılanlardır.

Ve bunlar ile hem-asr eş-Şeyh Hazret i Abdî Dede, Kâsımpâşa Mevlevîhânesi bânîsi ve şeyhi idi. Mecâzibûn şekl aşk ı ilâhî ile âlûde kıyl ü kâlden berî bir ehl i hâl kimesne idi. Böyle iken tasavvufâne Mesnevî ü Ma'nevî'ye tahkîkler ederdi kim cümle âşıkân mest olup gûyâ va'z ı Celâleddîn idi. {Ve esnâ yı va'zda tekyeye bir âdem gelse ism [ü] resmîyle görmediği ve bilmediği âdeme safâ geldin, fülân efendi deyü keşf ederdi. Ve kendiler semâ'a girdikde dervîşân mest [ü] medhûş olurlardı. Kabr i şerîfi tekyesi sâhasındadır. Niçe kerâmetlerinden biri Murâd Hân ı Râbî' Bursa'dan islâmbol'a gelirken Bozburun mahallinde gark olurken Murâd Hân bu Abdî Dede[yi] kayık başında görüp elinde bâğçe küreğiyle deryâya urup,"Üskün

¹⁶ Evliya Çelebi YKY, III, 85-87.

¹⁷ Evliya Çelebi YKY, I, 58.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

bi-hakkı'l-Meliki'l-Kuddüs" deyü deryâya urdukca telattum ı deryâ teskîn olur, mazanna i kerâme kimesne idi.¹⁸

Evliya Çelebi'nin dinlemiş olabileceği va'z ü nasihat ve dinî içerikli dersleri ve Tekkelerdeki sohbet ve adabın devrin kaynaklarıyla karşılaştırmalı olarak incelenmesi durumunda bu etkinin boyutları daha iyi anlaşılabilir.

Evliya Çelebi'nin kaynaklarında yer alan hadislerle ilgili ekte tekrarlardan arındırılmış bir liste kaynaklarıyla daha önceki bir çalışmamızda (Evliya Çelebi'nin Arapça Bilgisi ve Arapça Kaynaklarla İlişkisi Üzerine Gözlemler, Evliya Çelebi'nin Yazılı Kaynakları Sempozyumu, İstanbul, 2010) verilmiştir. Kısaca tekrar ifade etmek gerekirse *Seyahatname'*deki hadislerde kaynak gösterilen Deylemî'nin *Firdevsül Ahbar* isimli eserinde ilgili hadislerle rastlanılmamıştır.

Her ne kadar *Seyahatname* adlı ve kaynak kullanımı gezi kitapları için garip karşılanırsa da Evliya Çelebi meşhur eserini kaleme alırken yerli yabancı farklı dillerde pek çok başvuru eserinden faydalanmıştır. Kendisinin eserini meydana getirirken kullandığı kaynaklara olan vukufiyeti ve çalışma metotlarındaki sıra dışılık dikkat çekicidir. Evliya Çelebi'nin eserindeki alıntıların kaynakları için özel oturumlar bile düzenlenmiştir. Fakat Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* kaynakları arasında sözlü anlatılar yani rivayetler de önemli bir yer tutar. 10 büyük ciltten oluşan *Seyahatnamenin* içerisinde başta tarih olmak üzere edebiyat, coğrafya, biyografi, kültür, folklor, din, arkeoloji, sanat tarihi olmak üzere sosyal bilimlerin pek çok alanında verilere rastlamak mümkündür. *Seyahatnamenin* muhtevi olduğu mevzular ve bunlar hakkındaki çalışmalar çok iyi bilinirse, ilmî çalışmalarda kullanılabilirliği kolaylaşacaktır.

Sonuç Yerine Örnekler

Evliya Çelebi'ye bütüncül yaklaşmayı ve baştan sona okumayı ve satır aralarını irdelemeyi ihmal ederek kaleme alınmış bir makaleyi örnekleyerek ilgili kısımlarını aşağıya alıntılıyorum. *Hece Dergisi*, Gezi Özel sayısı (Haziran, temmuz, Ağustos 2011) sy. 22. 277-292 sayfaları arasında yayınlanan "Evliya Çelebi'yi Okumak ve Anlamak" adlı yazının bir bölümünde *Seyahatnâme'yi Okuma Yöntemi* isimli başlığı altında bazı tahlillere yer verilmiştir. Fakat buradaki öğütlere öğütleri verenin de uymadığı yazısının son paragrafında yer verdiği bir tanımlamadan anlaşılmalıdır. Yazarının hatası; iyi bir usta aşçının istenilen her yemeği en iyi bir şekilde pişiremeyeceğini bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Yazı, tipik üstün körü okunmuş, her gördüğü eser hakkında çalakalem bir şeyler karalayan ve ahkâm kesenlerin düşeceği hataya örnek bir metin olarak Edebiyat fakültelerinde master-doktora derslerinde okutula-

¹⁸ Evliya Çelebi YKY, I, 206.

bilir. Sorunlu kısmın doğru anlaşılabilirliğini sağlamak maksadıyla alıntılanan bölümü kalın ve 10 puntolu olarak vereceğiz.

“*Seyahatnâme*’yi Okuma Yöntemi

Osmanlı Devleti’nin en önemli ve en hassas dönemlerinden 17. yüzyılda yaşamış olan Evliya-yı bîriyâ, *Seyahatnâme*’yi zamanına göre kolay anlaşılabilir bir dille yazmıştır. Ahmet Mithat’ın (1314a: kef) “Ne açık bir lisan ile yazılmış? ...” diyerek anlaşılabilirliğini belirttiği bu dil, akıcı, sürükleyici ve yer yer eğlencelidir. Bu üslubuyla Evliya Çelebi, nâm-ı diğer Evliya-yı bîriyâ, sanki karşınızda sizinle konuşuyormuşçasına konulan canlı bir biçimde ele alır ve sunar. Son çözümlemede denilebilir ki seyyahımız 50 yıllık bir gezi serüveniyle gördüğü yerlerde yaptığı gözlemleri, açık bir dille ve yorumlar katarak *Seyahatname*’sinde yazmış ve böylece sonraki kuşaklara çok önemli bir bilgi kaynağı bırakmıştır. Seyyah-ı âlem, *Seyahatname*’sinde aktüaliteyi ele alır, ama ele aldığı güncel olmayan konuları da güncelle ilişkilendirmeye, bir bakıma güncelleştirmeye ayrı bir önem verir. Geçmiş, şimdi ve geleceği öylesine bir iç içelik içinde ele alır ki sizin dışınızda olan olayları veya nesnelere sizinle bir şekilde bağlantılarıdır. (Okumuş, 2006; Okumuş, 2007a).

3.1. Öncelikle *Seyahatname* okunur ve hakkında yorum yapılırken Evliya Çelebi’nin kendine özgü bir zihniyet ve inanç dünyasına sahip olduğu ve olaylara bu dünyadan baktığı unutulmamalıdır. Buna bağlı olarak Evliya’nın dilinin, dinsel, tasavvufî, sembolik boyutlarının olduğu hususu, hep göz önünde tutulmalıdır. Aksi halde onun kullandığı sözcük, kavram, terim ve ifadelerin anlam dünyalarına girmek ve doğru manalarına erişmek mümkün değildir, örneğin rüyaya yaklaşımı doğru anlaşılmaz.

Bu çerçevede eserinde ayetlere sıklıkla ve çok miktarda yer vermesi önemlidir. Örneğin seyahat etme yönünü, 34/Seb’e 18; 6/En’am 11; 27/Neml 69, 29/Ankebut 20, 30/Rûm 50 ayetleriyle izah etme yoluna gidiyor. Mesela Ashaf-ı Kehf’ten bahsediyor, hemen onunla ilgili ayetler zikrediyor. Yine diyelim ki helal kazançtan bahsediyor, hemen faizle ilgili ayet getiriyor (Âyet, Bakara 275: Allah alış veriş helal ve faizi haram kılmıştır (orijinali Arapça). Yeme içmeden bahsediyor, 2/Bakara 60 ayetini getiriyor.

3.2. Ayrıca gezginimizin eserinin mitolojik boyutu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Onun anlatımında mitoloji önemli bir yer tutar. Örneğin gezdiği yerlerin isimlerinin menşei, birçok isim, sözcük ve kavramın etimolojisi vs. hep mitolojiden yararlanılarak ele alınır.

3.3. Başka bir husus, eserin genelde popüler kültür, özelde ise halk Müslümanlığı unsurlarına önemli ölçüde yer vermesidir. Ayrıca Evliya Çelebi, halk etimolojisine büyük bir yer verir.

3.4. Evliya Çelebi’nin güzel eserini” doğru anlamada en önemli hususlardan biri de, onun bir 17. yüzyıl Osmanlı İslam entelektüelinin kaleminden çıktığı göz ardı etmemektir. O dönemin şartlarında yazılmış, o dönemin şartlarında yaşamış bir insan tarafından yazılmış olan bir eseri okurken elbette o dönemin şartları, o zamanın kendine has özellikleri göz önünde bulundurulmalıdır. (Burada o dönem kelimesinin dikkat çekmekten öte sıkça kullanımına ve vurgusuna dikkat!!! N.Gemici)

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

3.5. *Seyahatname*'de Gözlem Tekniği

Anlaşılmaktadır ki Evliya Çelebi eserinde gözlem tekniğini bir "sosyolog" edasıyla kullanmıştır. Gözlem tekniğinin, seyyahımızın sosyolojik okuma biçiminin en önemli özelliklerinden biri olduğu söylenebilir. Evliya Çelebi, gittiği yerlerde gözlemler yaparak oraların sosyal, kültürel, siyasal, eğitimsel, ekonomik, askeri, idari, dinî vs. yönleri hakkında ayrıntılı "sosyolojik" bilgi ve analizler ortaya koymaktadır.

3.6. *Seyahatname*'de Mülakat Tekniği

Seyahatname'nin ayırt edici yönlerinden biri de, mülakat tekniğinden yararlanılarak yazılmış olmasıdır. Gezinimiz, gidip gezdiği yerlerde insanlarla görüşmeler yapmış ve o görüşmelerden elde ettiği verileri eserine kaydetmiştir.

3.7. Kaynaklar: Evliya Çelebi, öncelikle yazılı kaynakları kullanır, ondan başka sözlü kaynakları vardır. Sözlü tarih kaynakları tarihî şiirler, hikâyeler, efsaneler, mitoslar, destanlar, menkıbeler, fıkralar ve atasözleri vs.dir. Evliya Çelebi bunlardan yararlanır ve ayrıca bulunduğu yerdeki bilirkişilerle konuşur, görüşür. Ayrıca gözlemler yapar.

Yazılı kaynakları kullandığı açık. Bunu neredeyse gittiği her yer için yapmaktadır. Ayrıca resmi belgeleri de kaynak olarak kullanmaktadır. Yerel ve merkezi idarenin sağladığı kaynakları kullandığı anlaşılıyor. Bunun dışında yerel bilirkişilerin verdiği bilgileri kullanmaktadır.

3.8. "Sosyolojik Yaklaşım": Seyyahımızın, eserinde gezip gördüğu yerlere dair bu ve benzeri konuları ele alırken ortaya koyduğu kendine özgü üslubu içinde bir tür "sosyolojik bakış açısı"nın varlığı kendini hissettirmektedir. Gerçekten de "Evliya Çelebi'nin olay ve olgulara yaklaşımında "sosyolojik okuma" önemli bir yer tutar. Seyyahımız, gördüğu yerlerde geçerli toplumsal ilişki biçimlerini, kültürel yapıyı, dinî durumu, bazı teknik gelişmeleri, bazı olay ve olguları vs. bazen sebep-sonuç ilişkisi içerisinde ve en ince ayrıntılarıyla bir tür okumaya tabi tutmaktadır ki biz bunun sosyolojik okuma olarak adlandırılmasının uygun olacağı kanaatindeyiz. Evliya Çelebi, "sosyolojik okuma" bağlamında örneğin iklim ve tabiatın bazı durumları ile insanların bedenleri ve bazı şahsiyet özellikleri arasında ilişki kurmaktadır. Bu modern klasik sosyolojide önemli bir kuram olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Seyyah, Diyarbakır örneğinde cerrahliğın gelişmesini kavga ve savaşın çokluğuna bağlar (2001a: 30). Yine namus ve kadın anlayışı ile din ve dindarlığın yoğunluğu arasında ilişki kurar. Ev hamamlarının oluşmasında da bu namus yaklaşımının etkisini belirlemeye çalışır. Kadınların çarşı ve pazara çıkmamalarıyla namuslu olmaları arasındaki ilişkiyi tespit eder. Benzer bir bakış açısıyla Evliya Çelebi, insanlara lakap takılmasını Diyarbakırlıların eğlenceye düşkün ve şakacı insanlar olmasına bağlar (Okumuş, 2006). Kütahya örneğinde de *Seyahatname* müellifi, iklimle, su ve havanın güzelliğiyle Kütahya insanının bedeni, yüz kızılığı, zekiliği, ehl-i safa oluşu, âşık ve maşuk oluşu arasında bağ kurmaktadır. Tabii ki bunlar tartışmaya açıktır, ama önemli bir tartışma konusudur. İşte bu çalışmada Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde var olduğu kabul edilebilecek sosyolojik yaklaşımın işaretleri, onun söz konusu eseri temel kaynak alınmak suretiyle, ama yardımcı kaynaklardan da yararlanılarak incelenmektedir.

Dinî ve Felsefî Metinler

Onun yönetici, âlim ve halk (yönetilen), zengin-fakir, Müslüman-kafir, avam-havas, köle-hür, farklı dinî gruplar, çeşitli meslek grupları gibi, tasnif ve tipolojilere dayanan toplumsal yaklaşımı, ekonomik yaklaşımları, lider ve büyük adama dair yorumları, toplumu çeşitli kategoriler dâhilinde değerlendirmesi, sosyal gruplarla ilgili verdiği bilgiler vs. Evliya Çelebi'nin sosyal konulara ilgisinin büyüklüğünü göstermektedir.

Onun eserlerini sosyolojik açıdan ele almak; gezginimizi daha doğru anlamaya, onun temsil ettiği çizginin zihniyet dünyasını daha iyi kavramaya ve 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun bazı özelliklerini doğru okumaya çok önemli katkılarda bulunacaktır.

Evliya Çelebi'nin "sosyolojik okuması"nda dikkati çeken ve üzerinde düşünülmesi gereken husus, iyi bir gözlemcilik niteliğiyle gözlemlerini titizlikle yapmasıdır. Elbette Evliya Çelebi, dinî tasavvuf! Yaklaşımıyla olay ve olgular hakkında değerlendirmeler yapmıştır; ancak dikkatle bakılırsa bu değerlendirmelerin dışında ve içinde gezdiği yerlerde olan gerçekliği olduğu haliyle okumaya, anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmıştır.

Topluma bakış açısı, toplumdaki çeşitli dinsel gruplara yaklaşımı, çeşitli sosyal ve dinsel gruplarla ilgili yaptığı tipoloji ve çözümleme, çeşitli hususlara getirdiği açıklamalar vs.. Gezgin'in konulara "sosyolojik" okuma biçimiyle yaklaşımını göstermektedir.

Evliya Çelebi'nin eserinde sosyolojik okuma ve bakış açısı çerçevesinde zikre değer bir husus da, "büyük adam sosyolojisi" yapmasıdır.

4. Evliya Çelebi ve "Sosyoloji"

Evliya Çelebi, Osmanlı "sosyoloji" geleneğine yabancı olmasa gerektir. Bunun en açık göstergesi, eserindeki toplumsal üslubudur. Sosyal olaylara yaklaşımı, sosyal olay ve olguların sosyal izaha tabi tutması vs. onun "Osmanlı sosyolojik evreni" içinde yer aldığını göstermektedir. Ayrıca kardeşi Katip Çelebi'nin (1609-1657) İbn Haldun'u tanıması, kitabında ondan bahsetmesi, ondan etkilenmesi de Evliya Çelebi'nin İbn Haldun'u bildiğinin, onun Mukaddime'sini okumuş olduğunun, ondan etkilenmiş olabileceğinin göstergesi sayılabilir. Sadece Katip Çelebi'yle yakın ilişkisinden değil, bilakis daha da önemlisi, on yedinci yüzyıl Osmanlısında Osmanlı entelektüellerinin "İbn Haldunculuk" denilecek düzeyde İbn Haldun'un Mukaddime'siyle temas halinde olmaları, onu okumaları, ondan etkilenmeleri dolayısıyla da Evliya Çelebi, o dönem entelektüel evreninin bir üyesi olarak İbn Haldun'u bilen, okuyan biri olsa gerekti. Bilindiği gibi o dönemde Katip Çelebi'nin dışında, Koçi Bey (17. yüzyıl), Hezarfen Hüseyin Efendi (Ö.1691), Münecimbaşı Derviş Ahmet Lütfullah Dede Efendi (1631/32-1702), Mustafa Naîmâ (1655-1716), Defterdar San Mehmed Paşa (ö. 1717) gibi Osmanlı düşünürleri, İbn Haldun'un görüş ve yaklaşımlarından, onun ilm-i ümranında ortaya koyduğu "sosyoloji"den etkilendiklerini eserlerinde ve düşüncelerinde ortaya koymuşlardır (Bkz. Okumuş 2009a). Evliya Çelebi'nin bu entelektüel atmosfer dışında kalması çok anlamlı görünmüyor. Dolayısıyla Evliya

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

Çelebi, “sosyoloji/umran ilmi” geleneğini bilen ve ondan yararlanan, hatta ondan etkilenen bir isim olarak tespit edilebilir.”¹⁹

Yukarıda yazıdaki derleme ifadelerin bir kısmını reddetmemekle birlikte buradan Evliya Çelebi'nin sosyolojiyle irtibatlandırmak uğruna yapılan bu anlamsız ve doğru olmayan yakıştırmaların hiçbir mahfilde de ciddiye alınmayacağını söyleyebiliriz. Evliya Çelebi ve Katip Çelebi isimlerinde Çelebi geçmekte ve aynı yüzyılda ve İstanbul'da yaşadıklarından kardeş olup birbirlerine yardımcı olduklarını ve İbn Halduncu olabileceklerini müellif sayesinde öğreniyoruz. Ne büyük bir keşif! Tebrikler.

İkinci örneğimiz de Aynı dergide yer alan İrfan Karakoç'a ait “Seyahatin Temeli, Kutsanan Metnin Şefaati: Evliya Çelebi'nin Rüyası Üzerine Bir Üslup Çalışması” isimli makalesidir. Burada haksızlık yapmayalım. İ. Karakoç'un yazısını bütünlüğünden ziyade çıkış noktası ve çıkarsadığı yanlış tespitini zorlama temellendirmesi bakımından irdeleyeceğiz. Önce yazının ilgili kısmını alıntılıyoruz.

... Bu dualardan sonra anlatıcı rüyayı anlatmaya başlar. Rüya kısaca şöyledir: Evliya, Eminönü'ndeki Yemiş İskelesi yakınında eski bir cami olan Ahi Çelebi Camisi'nde, minberin dibinde oturmaktadır. Birden kapı açılır ve caminin içi nurdan bir cemaatle doluverir. Hayret ve hayranlık içinde olup biteni seyreden Evliya, gelip yanma oturan zata kim olduğunu sorar. Aldığı cevap heyecan vericidir: “Aşere-i Mübeşşere'den okçuların pîri Sa'd ibni Ebu Vakkas”. Evliya, camiye nura boğan cemaatin kim olduğunu merak eder. Ebu Vakkas; ön saftakilerin peygamberlerin, arka saftakilerin ise evliyaların ruhları olduğunu söyler. Ashabın [peygamberin arkadaşlarının], muhacirin [Medine'ye hicret edenlerin] ve bütün Kerbelâ şehitlerinin ruhları da oradadır. Mihrabın sağında oturanlar Hazreti Ebubekir ve Ömer, solunda oturanlar ise Hazreti Osman ve Ali'dir. Mihrabın önünde Veysel-i Karâni, müezzinlerin piri Bilâl-i Habeşi ise caminin solunda duvar dibinde oturmaktadır. Daha sonra kanlı elbiseleriyle Hz. Hamza ve bütün şehitlerin ruhları gelir. Evliya niçin orada bulduklarını sorduğunda, Ebu Vakkas; Azak yakınlarındaki İslâm askerlerine ve Tatar Han'a yardım için peygamberin önderliğinde geldiklerini belirtir ve birazdan peygamberin yanında İmam Hasan, İmam Hüseyin, on iki imamlar ve geri kalan Aşere-i Mübeşşere'nin [yaşarken cennetle müjdelenmiş on sahabenin] de geleceğini söyler. Daha sonra Sa'd ibni Ebu Vakkas Evliya'ya, Hz. Bilal ile birlikte müezzinlik yapmasını, namazın bitiminde peygamberin yanına gidip şefaati dilemesini tembihler. O anda içeriye nurdan bir şimşek gibi peygamber girer, her taraf aydınlanır. Namaz kılınır. Evliya peygamberin elini öpüp, “Şefaati Ya Resulullah” diyeceği yerde “Seyahat Ya Resulullah” der. Bunun üzerine peygamber gülümseyerek, ona şefaati ettiğini ve seyahatine izin verdiğini söyler. Daha sonra Evliya, oradaki ruhlara ellerini teker teker öper, herkes

¹⁹ Ejder Okumuş, “Evliya Çelebi'yi Okumak ve Anlamak, *Hece Dergisi*, Gezi Özel sayısı (Haziran, temmuz, Ağustos 2011) sy. 22, 286-87

Dinî ve Felsefî Metinler

dışarı çıkar. Ebu Vakkas Evliya'nın beline kendi sadağım sarar, onun için dua eder ve camiden dışarı çıkar.

Burada kısaca aktarılan rüya, aslında birçok yönden "büyüleyici", etkileyici bir üslupla anlatılmıştır. Rüyanın anlatımı sırasında kullanılan öyküleme, sahneleri ve hareketleri betimleme tekniği gerçekten çok başarılı ve etkileyicidir. Özellikle metnin bu kısmının sadeleştirildiğinde bile etkileyiciliğini kaybetmemesi, Evliya Çelebi'nin özgün bir anlatıma sahip olduğunu kanıtlamaktadır.²⁰

Bu bölümdeki tahlillere ve kurgulandırmalara herhangi bir itirazımız olmamakla beraber aşağıya alıntılatacağımız bölümde maddi bir hata bulunmaktadır. Evliya Çelebi-Sad bin Ebi Vakkas arasındaki ilişkinin yorumu ve rüyasında niçin ona yakınlık kurduğu konusunda kurulan bağlantı tamamen zorlama ve gerçekdışıdır. Yazar şayet Evliya Çelebi biyografilerini veya *Seyahatnamesini* dikkatli bir şekilde iyi bir tetkik süzgecinden geçirebilseydi hadisenin sebebinin farklı olduğunu kolayca ortaya koyabilecekti. Şimdi Sn. Karakoç'un Evliya Çelebi-Sad bin Ebi Vakkas arasında kurduğu bağlantının niçin doğru olmadığını izah edelim.

...Rüyadaki olay örgüsü (plot) ise devingen, sürekli hareketi içeren bir yapı göstermektedir: Askerlerin içeri girişi, Evliya'nın Ebu Vakkas'la konuşması, onun içerdekileri tanıtması, peygamberin içeriye girişi, kılman namaz, peygamberin elinin öpülmesi ve ondan "şefaati/seyahat" dilenilmesi, içerdekilerin tek tek elinin öpülmesi ve Ebu Vakkas'ın duası birbirini takip eden olaylar zincirinin birer halkasını oluşturur. Olay örgüsündeki bu devingenlik biçim olarak da sağlanmışta. Bu bölümde yoğun fiil kullanımı, kısa cümlelerle kesintiye uğratılan anlatım "derhal", "heman" gibi kelimelerin sıklığı bu hareketliliği sağlayan unsurlardır.

Rüyada Evliya'ya bir nevi rehberlik eden ve onu peygamberin yanına götüren kişinin Sa'd ibni Ebu Vakkas olması da tesadüf değildir. Ebu Vakkas peygambere ilk biat [peygamberliğini kabul] edenlerdendir. Fakat onun İslâm'a girişi ilginç bir biçimde, rüyayla olmuştur:

Müslüman olmadan önce rüyamda, kendimi hiç bir şeyi göremediğim karanlık bir yerde gördüm. Bu arada ay doğdu ve ben onun aydınlığına tabi oldum. Benden önce bu aya kimlerin uymuş olduğuna bakıyordum. Onlar, Zeyd b. Harise, Ali b. Ebî Talib ve Ebû Bekir 'di. Onlara ne kadar zamandan beri burada olduklarını sordüğümde, onlar; "Bir saat kadardır" dediler. Araştırdığımda öğrendim ki, Resûlullah gizlice İslâm 'a davette bulunmaktadır. Ona Ecyad tepesi taraflarında rastladım. İkinci namazını kılıyordu. Orada İslâm'ı kabul ettim. Benden önce bu kimselerden başkası imân etmemişti (İbnül-Esir, Üsdül-Gâbe, II, 368'den aktaran <http://lutfi.has.tripod.com/sahabe.htm>)

²⁰ İrfan Karakoç, *Seyahatin Temeli, Kutsanan Metnin Şefaati: Evliya Çelebi'nin Rüyası Üzerine Bir Üslup Çalışması*, **Kebikeç** sy. 29, 2010, 255, 263

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

Sahabelerin hayatına ve İslâm tarihine vâkıf olan Evliya Çelebi, bu bilgisini ustalıkla kullanmış, önemli başka bir rüya metniyle kendi rüya metnini adeta güçlendirerek bir tür “metinlerarasılık” yapmışta. Rüyanın sonunda Ebu Vakkas’ın sadağım çıkarıp Evliya’nın beline bağlaması da İslâm tarihinde onun iyi bir ok atıcısı olarak bilinmesinin yanında Araplar içerisinde “Allah yolunda ilk ok atan kimse” olmasındandır (İbn Sa’d, Tabakâtül-Kübrâ 139-140’dan aktaran, <http://lutfi.has.tripod.com/sahabe.htm>).

Evliya Çelebi anlattığı bu rüyada kendisine başta peygamber, sonra camide bulunan bütün ruhların dua ettiğini söyler. Fakat metin açısmadan en önemli dua ve nasihat rüyada kendisine rehberlik eden Ebu Vakkas’ındır:

Yürü sehm [ü] kavs ile gaza eyle ve Allah ‘in hıfz-ı emâmında ol ve müjde olsun sana bu meclisde ne kadar ervah ile görüşüp dest-i şeriflerin bûs itdinse cümlesini ziyaret itmek müyesser olup seyyâh-ı ‘âlem ve ferîd-i âdem olursun. Amma geşt [ü] güzâr itdiğin memâlik-i mahrûsaları ve kıla ‘-ı büldânları ve âsâr-ı ‘acibe ve garibeleri ve her diyarın memdûhât, sanayi ‘ât, me ‘kûlât [u] meşnûbâtını ve ‘arz-ı beledî ve tûl-ı nehârların tahrîr idüp bu seyr-i garîbe ile ve benim silâhımla ‘amel idüp dünya ve âhiret oğlum ol, tarîk-i hakkı elden koma, gül u gışdan berî ol, nân ı nemek hakkın gözle, yâr-ı sâdik ol, yaramazlarla yâr olma, iyilerden iyilik öğren. (1: 11)

Yazarın metinde Ebu Vakkas’a kendisi ve seyahati hakkında böyle kuşatıcı bir dua ettirmesi, nasihatler verdirmesi yine İslâm tarihiyle ilgili bir ayrıntıdan dolayıdır. İslâm tarihi kaynakları peygamberin Ebu Vakkas için şöyle bir dua ettiğini anlatır: “Allah’ım! Sa’d dua ettiği zaman onun duasını kabul et” (İbnül-Esir, Üsdül-Gâbe, II: 366-369 ve İbn Sa’d İH: 139’dan aktaran <http://lutfi.has.tripod.com/sahabe.htm>). Böylece Çelebi okuyucuya, kendisi için yapılan duanın kabul edileceğini/edildiğini göstermek istemiştir.²¹

Yukarıdaki bütün izahlar mantıklı olmakla beraber gerçek değildir. Zira Evliya Çelebi’nin Sad bin Ebi Vakkas’ı tercihi kendisinin kemankeş yani okçu olmasıyla alakalıdır. Evliya Çelebi’nin okçuluğuna dair bilgiyi biz Süleymaniye kütüphanesindeki okçulukla ilgili yazma eser nüshalarından Vâhid Mehmed Emîn Efendî (öl. 1244/1829) kaleme almış olduğu Minhacü’r-rümât’taki rastlamaktayız.²² Yine *Seyahatname*’nin I. cildinde

“Fasl ı atıcıyân ı kemânkeşân [u] kemândârân: Neferât 3000, pîrleri Hazret i Sa’d bin Ebî Vakkâs’dır kim Aşere i Mübeşşere’ dendir, Cenneti Hazret i Resûl on kişiyi tebşîr etdiği Ashâb ı güzîndendir ve râvî-yi hadîsdir. Kabr-i şerîfi şâm ile Kudüs i şerîf mâbeyninde Ken’ân elinde Cüb b i Yûsuf ile Cisir i Hazret i Ya’kûb mâbeyninde bir mürtefi’ bayır üzre bir âsitâne i azîm içre kubbe i âlîde âsûdedir. Niçe kerre yüz

²¹ İrfan Karakoç, age, 260-61.

²² Vâhid Mehmed Emîn Efendî (öl. 1244/1829), Süleymaniye kütüphanesi, Minhâcü’l-Rummât, varak 40A, istinsah tarihi 1221/1806.

Dinî ve Felsefî Metinler

bin gûnâ-gûn oklar vardır, her gelen fırkeş ve sadak ve cab ve gedelecın tekbîrleyüp ol âsitânededen bir ok tırkeşine koyup kendi sadağından üç ok âsitâneye kor. Tekyesinde fukarâları ve câmi'i vardır, mihmânîhâne i fukarâdır. Ammâ bu hakîr Medîne i Münevvere kurbünde ve Mısır İskenderiyyesi kal'asının Bâb 1 ahdarının iç yüzünde Pîr i Tîr-endazân Sa'd ibn Ebî Vakkâs deyü târîhiyle bir ziyâret etdim, garîb temâşâdır. Kande medfûn olduğunun sıhhati haberin alamadım. Allâhu a'lem. Netîce bu tırkeşân kavmi cümle sığır boyunduruğu gibi yayları ve kemân küreleri ve müntehâları ve aylanları ve şeddân misilli yayları ve demir yayları ve çille zencîr yayları çekerek ellerinde Kerkeri kemânları Mısır lu'bedebâzlıklarıyla fırâfur çevirerek ubûr edüp cümlesi Rüstemâne âlât 1 silâhlar ile müstağrak olup kimi piyâde ikişer ikişer, kimi atlar üzre süvâr olup Mısır tarzı silâh-kârlık ederek ubûr ederler. Gerçi oyundur ammâ sünnet i Resûlullâh'dır. Hakkında: وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ (Enfal, 17) âyeti nâzil olup niçe hadîsler dahi vardır.

Esnâf 1 pehlivânân 1 tîr-endâzân 1 hadeng-güzârân: Bunların dükkânları yoktur. Ancak kârîhâneleri ta'lîmhâneler ve Atmeydânı'nda yeniçeri ta'lîmhâneleri ve Okmeydânı'nda Atıcılar tekyesidir. Ammâ cümle sekiz yüz pehlivân 1 darbîkârdır.

Bunların pîri dahi Sa'd ibn Ebî Vakkâs'dır. Bunların alayda kârları çilesine bir sinek konsa çilesi deprer yaylar ile saban demirlerine ve pûlâd 1 Nahşivânîlere ve tomruklar ve kalkanlara ve su ile dolu şîşeler ve asılı yanmış kandîllere ve âyînelere ok ile darb urup delerek ubûr ederler. Bir fırkası dahi hilâl ile ve kaz yeleşiyile ve yazı kalemleri ve şükûfe karanfiller ile çimşîr ve ceviz tahtalarına darb urup güzer ederler. Bir zümresi dahi yeleksiz okları katı yay ile hevâya atup yine hevâdan önüne enüp elile oku dutup bu gûne itmâm bulmuş pehlivânlar vardır.

Ammâ bu zümrenin üstâd 1 kâmilî Ebezâde'dir kim Sultân Murâd huzûrunda bir yay çilesine dörd ok gezleyüp iki ok önünde darb urur, bir ok sağ omuzundaki darbe, bir ok sol omuzundaki darbe urup bir çileden dörd ok ile bir çekişde bir şastdan dörd darb urup bir kîse altun alduğı müsbetdir kim sihr i helâl ma'rifet i acîbdır.

Andan bu kârda sâhib i fûnûn Eski Sarây imâmı ve Sultân Selîmlî Sarı Solak, Murâd Hân'ın üstâdıdır.

Ve Zeyrekbaşı'nda Sovukkuyu câmi'i imâmı Bodur Alî Efendi.

Ve bu hakîr Evliyâ yı pür-riyâ fakîr alâ kaderi't-tâka ba'zı mertebe âsârlarımız vardır kim ba'zı tekyelerde maslûbdur. Ve Pehlivân Hacı Süleymân, sâhib i menzildir, nişângâhının târîhi: [190a]

Pehlivân Hacı Süleymân merd i Hak

Kabza ilminde odur sâhib-hüner, deyü ibtidâsı bu mısra'lardır, diyerek konu açıkça ortaya konmaktadır.²³

Yukarıdaki satırlardan aynı şekilde Evliya Çelebi-Sad bin Ebi Vakkas arasındaki münasebetin doğrusunun ne olduğunu anlayabiliriz. Bizim bu tür hata ve tespitle-

²³ Evliya Çelebi YKY, I, 206.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

re karşı tek önerimiz; Evliya Çelebi *Seyahatnamesinden* faydalanmak isteyenler için olmazsa olmaz birinci şart: *Seyahatnamemetnini* baştan sona üşenmeden anlayarak okumaktır.

Üçüncü örneğimizde de YKY *Seyahatnameyi* hazırlayan neşreden heyetten olan Seyit Ali Kahraman'ın bir dergi yazısında (ayrıca hem asıl metinde olan haline itirazın olmamakla beraber günümüz Türkçesiyle aktardığı sadeleştirmede de koruduğu "hayat" kelimesindeki zühule değinmek istiyorum.

Ol ihtiyârın hakîr, hakîrânice dest i şerîfin bûs edüp eyitdim "Sultânım! Ben imâm efendinizin evine kondum. Âdemlerim ve atlarım kar üzere yatup ben bir hayat altında yatarım. Lütf eylesen bana ve paşaya bed-du'â etmen" deyü ricâ eyledim. "Seni biliriz. İmâm sana bulamaç ve yala-maç ve kölemeç aş getirmiş, kabul edüp aşamışsın."²⁴ (S.A. Kahraman, *Hece Dergisi*, 269).

Evliya çelebi *Seyahatnamesi'nin* II. Cildinde geçen bölümden alıntılanan bu bölüm ve YKY baskısının ilgili yerinde geçen okuma da bir incelik vardır. Her nasılsa bazı sözlüklerde hayat olarak sundurma, balkon olarak verilen kelimenin gerek asıl metnin neşrinde gerekse sadeleştirilmiş metinde veya buradaki alıntıda hayat şeklinde verilmesi doğru değildir. Metinde kast olunan kelime Arapça hıyat, yani dam altı, kenarlık, sundurma, çardak anlamlarına gelen kelime olup doğru bir biçimde sadeleştirilmemiştir. Hıyat kelimesinin Osmanlı Türkçesinde Hayat olarak okunduğu veya bilindiği kaydı düşürülüp açıklama getirilmemesi de kelimenin okunuşunun bilinçli bir tercih olmadığını gösteriyor. Evliya Çelebi'nin üslubunu koruma iddiası söz konusu olarak ileri sürülse bile makaledeki alıntıda da cümle bütün olarak ele alınca anlamsızlaşmıştır. Ortalama okuyucu hıyât'ın hayat olarak yazılışından sanki bildiğimiz hayat, yaşantı ve yaşam manası çıkaracaktır. Bu tür kapalılıklar ve sehivleri tahkik ederek doğrusunu ortaya koymak gerekmektedir. Bu sebeple Evliya Çelebi sahasında otorite olmuş himmet erbabının YKY'nin Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* sadeleştirilmesi olan günümüz Türkçesi serisinin de bir heyet tarafından tashih, tahkikli ve şerhli olarak hazırlanmasıdır. İlgili örnek ışığında sadeleştirme metninde buna benzer bazı hataları muhtevi olduğu görülmektedir. Adı geçen heyet yeniden neşriyi hazırlarken sadeleştirilenin yanı sıra metinde geçen şiir, kitabe metinleri, Arapça ibareleri atlamaksızın yeniden günümüz Türkçesine taşımalarıdır.

Dördüncü örneğimiz de daha önce İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisinde kitap eleştiri bölümünde değerlendirdiğimiz bir başka çalışmadır. Kısaltarak da olsa buraya yeni örneklerle derç edeceğiz.

²⁴ Seyit Ali Kahraman, Evliya Çelebi *Seyahatnamesi'nde* Halk Teması, Hece Dergisi, Gezi Özel sayısı (Haziran, temmuz, Ağustos 2011) sy. 266-76.

Fermansız Adım Atan Dermansız Derde Uğrar

Evliya Çelebi *Seyahatnamesinin* IX. cildinin Hac *Seyahatnamesi* adıyla çırpıştırılan neşrine yönelik sanal ortamda yayınlanan eleştirel görüşlerimiz, 16 Ekim 2011 Pazar günü *Zaman Gazetesi'*nde yankı buldu. Ne var ki konu hakkında ortaya konulan bilgilerin tamamen afakî mahiyette olduğunu söylemek zorundayım. Her şeyden evvel Evliya Çelebi'nin IX. cildinin yeniden neşrine yönelik herhangi bir çalışma içinde olmadığımı bahusus ifade etmek isterim. Yeni bir polemik konusu oluşturmamak için zikredilen yazıdaki dedikodu mahiyetindeki hususları bir kenara bırakıp, adı geçen kitabın içeriği hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra tespit ettiğimiz noksan ve kusurları altta karşılaştırmalı bir tablo halinde vereceğiz. Sunacağımız bu karşılaştırmayı daha ileri götürmek isteyen Evliya Çelebi dostları, ilgili yayının sayfalarını rastgele çevirerek yapacakları bir basit tarama ve mukayese ile ne demek istediğimizi daha iyi anlayabilirler. En azından genel anlamda yapılan hatalarla YKY metninden doğrudan aktarılan satırları görebilirler. Sadeleştirme adı altında birebir yapılan alıntılardaki abartının boyutlarını görme noktasında, Evliya Çelebi çalışmalarında ihtisas sahibi olan Semih Tezcan ve Nuran Tezcan gibi sahanın uzmanlarına başvurabilirler. Bunlara Evliya Çelebi *Seyahatnamesini* ilgilendiren konularda dünya çapında şöhrete ulaşmış Robert Dankoff'ı da eklemek gerektiği erbabının malumudur.

Bu kısa açıklamadan sonra gelemim mâ-nahnü fihimize: Asiye Yılmaz Yıldırım ve Zeynep Süslü Berktaş tarafından Yeditepe yayınları adına 2010 yılında hazırlanıp İstanbul'da basılan kitapta gördüğümüz eksiklikleri şöyle sıralamak mümkündür:

- Hac *Seyahatnamesi* adı altında çırpıştırılan çalışmadaki en temel eksiklik şudur: Başlıca vasıfları! Nakliye çekmek olmasına rağmen hazırlayıcılar (aslında hazır yiyiciler demek daha doğru olur) Osmanlıca, Arapça ve Farsça'da ihtisas gerektiren konuları bir tarafa bırakalım, elimizde Latin harfleriyle mevcut Yapı Kredi baskısını bile doğru dürüst kendi metinlerine nakledememişlerdir. Şimdilik bir örnek vermekle yetinelim. YKY yayınlarında doğru okunmuş olan Mihadde (baş yastık) kelimesi Hac *Seyahatnamesi'*ne nakledilirken muhadde?, hâlini almıştır. (bkz. s 6).
- Durum bu olmasına yani Arapça ve Farsça'da bî-behre olmalarına rağmen hazırlayıcılar, Osmanlıca sözlük kullanmaya dahi tenezzül etmemişler, dahası çalışmayı bir an önce tamamlama gayret-keşliği ile yayın dünyasına çıkabilme cesareti sergilemişlerdir. Ne diyelim: el-câhilü cesûrun.
- İddia edilenin aksine, sadeleştirme adı altında çırpıştırılan bu çalışmanın, Evliya Çelebi'nin üslubunu korumak veya daha doğrusu YKY nüshasının aslına sadık kalma endişesi yoktur. *Seyahatnamedeki* cümlelerin doğru anla-

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

şılmasına katkıda bulunması gerekli olan Türkçeleştirmelerdeki başarıları(!) ortadadır.

- Yapılan hatalar sayılmayacak kadar fazla olduğundan bütün hatalara tek tek değinmek imkânından mahrumuz. Bunlar konunun uzmanı olmayanlar tarafından bile fark edilecek durumdadır.
- Derkenar bölümünde yer alan ifadelerden anlaşıldığı kadarıyla, YKY neşrini esas alan, Evliya Çelebi'nin üslubunu da taşıyan bir metin ortaya konulmak istenmiştir. Fakat burada başkasının emek mahsulü olan eser üzerinde azıcık kalem oynatırken bile sayısız tahrifatlar ortaya çıkmıştır. Bu özensizliğe en basit bir örnek Prof. Dr. Robert Dankoff'un soyadının aceleden **Donkoff** yazılmasıdır. Bu yanlışlığın gazeteye şahsıma dönük eleştiri yazısını kaleme alan Jülide Karahan tarafından fark edilmemesini ise sadece dikkatsizlik ve tahkik eksikliğinden ziyade kalemin şehvetine kapılarak çalakalem bildiği veya bilmediği konularda kulaktan dolma bilgilerle yazma becerisiyle açıklanabilir.
- Eseri hazırlayanlar YKY çalışmasını gerçekleştirmişlerden elan berhayat olan R. Dankoff ve Seyit Ali Kahraman gibi müelliflere de danışmalıydı.
- Derkenarın hemen ilk paragrafında söz konusu edilen Derviş Mehmet Zillî neşri diye bilindiği iddia edilen nüsha ise her ne hikmetse herhalde hiçbir Evliya Çelebi uzmanının gözüne çarpmamıştır. Bu nüshanın varlığını da böylece bu yayın heveslisi dostlardan öğrenmiş oluyoruz.
- *Seyahatnamenin* ilk sayfalarında yer alan Arapça-Türkçe edebî ve Türkçeleştirilmesi güç, girift ve tumturaklı ifadeler yeni metinde ayıklanmış veya ilgili bölümler YKY metninden çırpıştırma usulüyle özetlenerek geçirilmiştir. Metinde geçen Arapça, Farsça ibare ve ifadeler, dua cümleleri olduğu gibi bırakılmış YKY nüshasındaki dipnotlarda verilen bazı ayet-i kerime mealleri hazırlanan metine eklenerek göz boyacılığı yapılmıştır.
- Eseri hazırlayanların Evliya Çelebi'nin üslubunu koruyarak sadeleştirme gayreti iddiası sebebiyle metinde geçen Farsça ve Arapça kelimeler, çoğunlukla malum-ı ilam kabilinden kelimelerle geçirilmiştir, burada da Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* sözlüğü başta olmak üzere Farsça, Arapça ve Osmanlıca lügatlerden sarfı nazar edilmiştir. Hazırlayanlar tarafından muhtemelen iyi bilinmeyen veya manası konusunda tereddüt edilen kelimeler Evliya Çelebi üslubunu korumak adı altında çoğunlukla olduğu gibi bırakılmıştır. Mesela, endam, heba, levazımat, ya muin, Seyyidü'l-mürselîn, mamur, mufassal, leb ber leb, muvafık, mevsuf, şeddâdî, reaya, tekelif-i Örfiyye kura, bezzazistan, medfun, sılayı rahm, ifrâz, mihadde, ruhban, ruhaniyet, karye, maksure, evrad-i şerife, melâmet, mukayyet, alatlan, teyakkuz, gjılayarak, papalım, gulam, licam, haraç,

intisap, keşf ü kerâmet, taşra, hass-ı hümâyun maktû'l-kalem, mefrûzü'l-kalem başta olmak üzere, bunlar gibi binlercesi buraya ilave edilebilir. Geride bırakılan bu kelimelerin anlamlarını hedef kitle olan sıradan okuyucuların anlayamayacağı apaçık ortadadır. Oradaki kelime ve kavramların bazılarını İlahiyat veya Edebiyat Fakültesi mezunları bile ciddi bir sözlüğe bakmadan bilmesi mümkün değildir. Bu tarz müşkül kelimeler anlamlandırılmadığı gibi bir meslek ve tarihe dönük ve ancak ihtisas sözlüklerinde rastlanabilecek kelimeleri de olduğu gibi bırakılmıştır. Buraya dâhil edilmeyenlerden bazıları şunlardır: Defterdar, tımar, kethüda, Sultan hası, çarkacı, zeamet v.d.

Diğer eksikler ve yapılmayanlar ise şunlardır:

- Zamana karşı yarışarak hazırlanan Evliya Çelebi *Seyahatnamesi* Hac kitabı; YKY yayını olan E.Ç.S.'nin IX. cildinin sadeleştirme denemesi olarak başarısız, hatalarla ve yer yer istinsah yanlışlarıyla dolu, basit, sıradan muharref bir tekrardır.
- Metni hazırlayanlardan birinin diğerine göre daha çok emek sarf ettiği anlaşılmaktadır. Fakat onun tek başına çabası eserin bütününe aksetmemiş, hatta zorlandığı yerde diğerine uymuştur.
- Eser hiçbir şekilde ilmî bir çalışmada referans olmayı hak etmediği gibi pek çok yerdeki fahiş hataları nedeniyle sıradan okuyucuya da yol gösterici olmaktan uzaktır.
- Eserin asıl yazma nüshalarına hiçbir şekilde müracaat edilmediği barizdir.
- IX. cilde dayanılarak yapılan yayınların doğru bir taraması bir tarafa Evliya Çelebi hakkında doğru dürüst hiçbir kaynak araştırması yapılmamıştır.
- Eserin tekrar yeniden ele alınarak neşrinin yapılması mutlaka gereklidir. Bu konuda emek mahsulü bir çalışmaya alkış tutacağımı şimdiden deklare ediyorum.

Kısaca özetlemek gerekirse, çevrim yazı veya sadeleştirme yapabilmek için Osmanlıca bilmek tek başına yeterli değildir. İlgili kitabın ait olduğu alanla ilgili bir altyapı veya birikime de sahip olmak gerekmektedir. Hepsinden önemlisi yapılan çalışmanın bir başka uzmanla karşılıklı olarak mukabele tarzında okunması ve farklı okumaların değerlendirilmesi zorunluluğu vardır. Bütün bu vasıflardan uzak olduğunu gördüğümüz ve bildiğimiz yayına hazırlayıcıların bu babda dem vurmuyup söz söylememeleri gerekirdi. Şimdi onlara düşen Evliya muhiplerinden halisane bir özür dilemeleri, zira özür Allah katında da kerem sahibi kişiler katında da makbul olur.

Eserin teklif ve önerilerimiz ışığı altında en azından yeni baskılarında tekrar değerlendirileceğini umarak metinden seçilen örneklerin çok azını aşağıda gösteriyoruz.

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

<p>EVLIYÂ ÇELEBİ SEYAHATNÂMESİ, IX. Kitap, hazırlayanlar: Yücel DAĞLI - Seyit Ali KAHRAMAN - Robert DANKOFF, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005</p>	<p>EVLIYA ÇELEBİ SEYAHATNAMESİ HAC KİTABI, hazırlayanlar: Asiye Yılmaz Yıldırım ve Zeynep Süslü Berktaş, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2010</p>
<p>..ve ikimiz mâbeyninde muharremât ve mükey-yefâtıdan bir şey ile âlûde olmamak için ahd ü yemîn etdik (s.6)</p>	<p>Aramızda hiçbir şeyin gizli ve saklı kalmaması için ahd ü yeminler ettik. (S.2). Doğru sadeleştirme: Aramızda dince haram kabul edilen şeylerle birlikte keyif vericilerden (tü-tün vb.) uzak kalmak konusunda karşılıklı söz ve yeminler ettik.</p>
<p>Âhirü'l-emr cemî'i umur ı mühimmât [u] levâ-zımâtımız âmâde edüp sekiz gulâmımız ve üç yâr ı gâr refikımız ve on beş re's küheylân atlarımız ile bu hakîr i fakîr i pür-taksîr müsâfirîn i berr ü bahr ve gâhî sakinîn i kurâ ve şeh'r olmağičün bu kemî-ne i dirîne bir gün zevrak ı rûzigâr şitâba süvâr olup bâdbân ı keştîyi küşâde kılup mân ı ihtiyâr ile deryâ üzre muvâfik eyyâm ile İslâmbol'dan Arz ı Mukaddes hâki olan Üsküdar cânibine mün'atıf ve râdet i cevzi deryâdan ubûr etmeğ'e munsarıf olup hamd i Hudâ âsân vech ile tokuz mîlde ibtidâ, (s.7)</p>	<p>Sonunda bütün levazimatımızı toplayıp sekiz hizmetlimiz, üç yâr-ı gâr dostumuz on beş küheylan atlarımızla derya üzre uygun bir günde İslambol'dan Arz-ı Mukaddes toprağı olan Üsküdar tarafına geçtik. (s. 3; Burada kısaltma yapılmakla beraber alıntılanan kısmın sadeleştirilmesi de eksiktir.)</p>
<p>Menzil i karye i Pendik: Muğlavî Pendik Koca feth etmeğ'ile ol ismile müsemmâ leb i deryâda gâyet ma'mûr beldedir. Bu dahi mevsûfdur. Andan kalkup kâh leb i deryâ kâh kûh ı bâlâ işrâk ı bârân ı rahmet ile tîn i anâ çekerek altı sâ'atde,</p>	<p>Pendik: Muğlavî Pendik Koca fethettiğı için buraya Pendik denmiştir. Deniz kıyısında mamur bir beldedir. Buradan kalkıp kah sahilden giderek kah tepeler aşarak altı saatte.. (Eksik ve kusurlu çeviri yazı)</p>
<p>Gâfil gitmemek gerek, zîrâ aşkıyâsı bir şikâr alup Keşiş dağında karâr edüp ruhân olur.(S.10)</p>	<p>Gafil gitmemek gerek, zira eşkıyası Keşiş Dağı'nda pusuda beklemektedir (S.8). Eksik çeviri: Dikkatli olmak gerekir, çünkü (buradaki) yol kesiciler av (kurban) alıp Uludağ'a çekilip gizlenir. Burada Evliya Çelebi Keşiş dağı ve ruhbanlık kelimelerini birlikte kullanarak kelimelerle edebî anlamda sanat yapmaktadır. Sadeleştirme yapacak kişilerin bu konulara çok dikkatli yaklaşımları gereklidir.</p>
<p>tâbe serâh(u) (s. 45)</p>	<p>kabri iyi ve temiz olsun. (s. 70) Doğru fakat eksik: Mezarı, toprağı temiz ve hoş kokulu olsun manasında dua olarak kullanılan bir terkiptir.</p>

Dinî ve Felsefî Metinler

<p>revzenleri ve billûr ve necef ve moran câmların ve ve gayri âsârlarının evsâfları birer birer tahrîr ve tastîr eylesek bir kürrâs evsâfı olur.</p>	<p>Pencerelerini, billur camlarını ve çeşitli hatlarını birer birer yazsak bir kürraseyi doldurur. (66)</p> <p>Doğru sadeleştirme: Pencereleri ve katışksız, necef ve moran cinsi camları ve diğer mevcut eserlerin özelliklerini tam ve eksiksiz yazmaya ve satırlara dökmeye kalkışsak bir cüzde (20 sayfa) ancak tanımlayabiliriz.</p> <p>Burada da asıl metnin kısaltılması ve bilinen kelimelerin bugünkü Türkçedeki karşılıkları verilmiştir. Kürrâse diye kelimeyi aramaya kalkışsak hangi lügatte bula[ma]cağımızı ortadadır. Kürras kelimesi: Sayfalardan tam bir cüze yani 20 sayfaya denilir ki eskiden 10 varak (a ve b yüzlü sayfa) kürrâs kabul edilirdi. Çoğulu kerârîs'dir.</p>
<p>Ve bizim şehrimizde hâsil olan duhter i pâkîze-ahterlerimiz bu şehirden taşra çıkarup sâ'ir kurâ halkına vermeziz, yine bunda kefene veririz. Ve gayri yerden kız dahi almazız. Anıniçün cümle şehrimiz halkı hasîbü'n-nesîb er oğlu erler pehlivân erenler» deyüp bu güne ahlâk ı cemilelerden tavsîf etdiler. (s. 28)</p>	<p>Kızlarımızı şehrin dışına vermeyiz, hatta burada kefene veririz. Başka yerden kız da almayız. Onun için şehrimizin nesebi hastır. "Pehlivanlar diyarıdır" diye güzel ahlaklarını tavsif ettiler. (s. 43)</p> <p>Doğrusu: Ve bizim şehrimizde yetişen yıldız gibi parlak temiz kızlarımızı şehrimizin dışında kocaya vermeyiz, burada küfüvüne (dengine) veririz. Bu sebeple şehrimizin tamamı soy bakımından şerefli er oğlu er pehlivan erenlerdir, diyerek bu tarzdaki güzel ahlaklarını tanıttılar.</p> <p>Metinde geçen küfüvüne kelimesini IX. cildin zarar görmesinden sonra tekrar temize çeken hattat Mehmed Rasim sehven kefen diye okunmuş ve kaydedilmiştir. Siyak sibak ve manayı dikkate almayan R.Dankoff ve S.A. Kahraman'ın da yapacakları fazla bir şey olmadığı ortadadır. Tetkik ve incelemeyi terk eden hazırcılar da aynı hataya düşmeleri de kaçınılmaz bir son diyelim.</p>
<p>Ammâ bu iç kal'ada Kuşlu Sarınc(?) nâm mahal kûh ı Bisütûn-vâr şehre havâle şâhnişîn-vâr taşra çıkmış bir kayadır. Hakîr anda oturup rûy i zemîne nazar edüp sun' ı Hudâ'yı im'ân ı nazar ile temâşâ etdim. (s.20)</p>	<p>Amma bu iç kalede Kuşlu Sarınc adlı mahal sütunsuz bir dağ gibi şehrin üzerinde şahnişin gibi durur. Hakîr orda oturup Allah'ın eserlerini iman gözüyle temâşâ etdim. (s. 27-28)</p> <p>Sadeleştirmenin kuşa çevrildiği gibi im'ân ve imân kelimelerini metne çekerken dikkatsizlikle im'ân'ın iman olmasına ne denileceğini bilemiyoruz.</p>

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

<p>Ve Şu ileride dağ baŐındaki ayazma suyu kenârında kahve piŐirelim, anda tahte'l-futûr yiyelim» dedim (S.11).</p>	<p>“Şu ilerideki dağ baŐındaki ayazma suyu kenârında kahve piŐirelim, kahvaltı Papalım” dedim (S.9). Kahvaltı evirisi doğru olmakla birlikte Papalım kelimesi mürettip hatasıdır diyelim.</p>
<p>Maktû'ul-kalem ve mefrûzü'l-kadem hâkimlerdir (S. 13)</p>	<p>Maktû'ul-kalem ve mefrûzü'l-kadem hâkimlerdir (S.13). Bu sadeleştirmeye gerek kalmayan kelimeleri okuyucu nasıl bulabilecektir?</p>
<p>Şehrin alçak yerinde vâki' olmağile yüz arŐın mik-dârı kesme kaya handakı vardır. (s.13)</p>	<p>Şehrin alçak yerinde yer alan kesme kaya ile yüz arŐın miktarı handakı(?) vardır. (sadeleŐtirirken hendek kelimesinin kullanılması uygun olurdu) (S.14)</p>
<p>Bu kadar zamândan berü hacerâta siper i lâ'net olmağile perr ü bâlınden ve pâyleri ve kolundan bir vücûdu kalmamıŐ. (s.73)</p>	<p>Bu kadar zamandan taŐlara siper olduğundan bu heykelin kolu, bacağı, kanadı kopmuŐ. Berü hacer ata ata siperi lâ'net olmağla perrü balinden ve paylerin ve kolundan bir vücudu kalmamıŐ. (s.129): Burada ilginç olan önce çevrim yazı yapılmış sonrasında aynı metin eksik ve bazı tasarruflarla özensizce metne geri girdirilmesidir.</p>
<p>Eski Medine dahi derler. Bir olistân yerde âb ı hayât bir i mâları vardır kim gûyâ âb ı zülâldir. Cümle huccâca kifâyet edüp bu vâdilerde olan ma'mûr [u] âbâdân ahâlî i kurâlar cümle metâları ile gelüp huccâcı ganîmet etdiler. Ba'de'z-zuhr yine nefirler alınup sengistân ve muğaylânistân ve seng i hurde üzere dar boğazları ubûr edüp ba'de'l-gurûb yine Hayberistân küffârları derdinden kânûn üzere niçe bin meŐ'al u fânûs ile huccâc içi erâğân olup encüm-âsâ zeyn oldukda gûyâ hilâl i rakik i meh i ârdeh olup rûz ı rûŐen oldu. Yine kânûn üzere huccâcın cânib i erba'asın asâkir i islâm kuşadup bî-pâk u bî-pervâ selâmetle ubûr ederek ertesi dahi ale's-sabâh tâ vakt i asra dek deryâ gibi cereyân edüp bir yerde karâr etmeyüp 17 sâatde asır radası olup yükler hall olmadan (s. 305)</p>	<p>Eski Medine dahi derler. Bir öl yerde suları güzel kuyular vardır ki sanki âb-ı zülâldir. Bütün hacılara yetip bu vadilerde olan mamur ve âbâdan köy ahalisi bütün metalari ile gelip hacıları ganîmet ettiler. Öğleden sonra yine nefirler alınup taŐlık ve muğaylânistân ve hürde taŐı üzere dar boğazları geçip gurûbdan sonra yine Hayberistân küffârları derdinden kânun üzere nice bin meŐale ve fânûs ile hacılar için erâğân olup yıldızlar gibi süsledikde sanki hilâl-i rakik-i meh-i ârdeh olup gün gibi oldu. Yine kânûn üzere hacıların dört bir tarafını islâm askerleri kuşadup bî-pâk u bî-pervâ selâmetle geçerek ertesi sabah tâ akŐama dek deryâ gibi cereyân edüp bir yerde durmayıp 17 sâatde asır radası olup yükler hail olmadan (s. 581) Burada yapılan sadeleştirmeye dikkat çekmek istiyorum. YKY metnindeki kelimelerin bazıları aynen veya yanlış olarak muhafaza edilerek bir sadeleştirme denenmiştir!!!</p>

Dinî ve Felsefî Metinler

<p>Bu mahalle gelince kible cânibine teveccüh etdikde Medîne i münevverenin bâğ u bâğçeleri ve bizzât Hazret i Risâlet-penâh'ın kubbe i âlî i münevveri eflâke ser-çekmiş nümâyân olup müzehheb ve mutallâ alem i şerîfinin şa'sa'asından sahrâ yı Medîne i münevvere içre nûrun alâ-nûr lem'eân urup çeşm i insân hîrelenüp derhâl âşık ı sâdik olan kubbe i mehbat ı nûr ı Hudâ'yı görünce atından ve üstür esterinden piyâde olup du'â (s. 306)</p>	<p>Bu mahalle gelince kible tarafına yöneldikde Medîne i münevverenin bâğ u bâğçeleri ve bizzât Hazret i Risâlet-penâh'ın nurlu yüksek kubbeleri gökyüzüne ser çekmiş olup müzehheb ve mutallâ alem i şerîfinin şa'sa'asından Medîne i münevvere sahrası içre nûrun alâ-nûr ışıldayıp inşanın gözü hîrelenüp derhâl sâdik âşık olan kubbe-i mehbat-ı nûr ı Hudâ'yı görünce atından ve üstür esterinden piyâde olup du'â: (s.582). İşaretli yerlerdeki kelimelerin sadeleştirilmesine ihtiyaç vardır.</p>
<p>Sitâyiş i asâkir i Serdâr Sarı Hüseyin Paşa: Ve bu mahâlden Hüseyin Paşa asker i deryâ-misâlin gök demire müstağrak eyleyüp yine emîrû'l-hac ileride çarhacı ba'dehu şâm ceysi ba'dehu Paşa askeri zender-zere müstağrak olup bir alay-ı Muhammedî olup şehir i Medîne i münevvereye Koca Sarı Arslan Hüseyin Paşa eyle girmiştir kim diller ile ta'bir olunmaz. (s. 307)</p>	<p>Serdâr Sarı Hüseyin Paşa: Ve bu mahâlden Hüseyin Paşa deryâ gibi askerler gök demire müstağrak eyleyip yine emîrû'l-hac ileride çarhacı ba'dehu şâm ceysi ba'dehu Paşa askeri müstağrak olup bir Muhammed alayı olup Medîne i münevvere şehri Koca Sarı Arslan Hüseyin Paşa öyle girmiştir kim diller ile tabir olunmaz. (s. 584)</p>
<p>«Yâ Süleymân! Belgrad'ı ve Rodos'u ve Budum'î feth edüp gazâ mâlıyla Kudüs i şerîfe bir kal'a ve Bağdâd'da benim ümmetime sirâc ı ümmet olup muktedâ yı nâs olan Nu'mân ibn Sâbit imâm ı A'zam'a bir kal'a ve benim Yesrib şehrim bir kal'a binâ edüp Medîne'mi ma'mûr edesin» deyü menâmında Süleymân Hân görünce bildi kim buyurdıkları Belgrad ve Rodos ve Bağdâd feth olması tebşir olundu (s. 309).</p>	<p>«Yâ Süleymân! Belgrad'ı ve Rodos'u ve Budum'î fethedip gaza mâlıyla Kudüs-i şerîfe bir kal'a ve Bağdâd'da benim ümmetime sirâc-ı ümmet olup muktedâ-yı nâs olan Nu'mân ibn Sâbit imâm-ı A'zam'a bir kal'a ve benim Yesrib şehrim bir kal'a binâ edüp Medîne'mi mamûr edesin» deyü merâmında Süleymân Hân görünce bildi kim buyurdıkları Belgrad ve Rodos ve Bağdâd feth olması müjdelendi. (s. 589)</p> <p>Sadeleştirmenin başta savmalığı yanında Menâm ve merâm kelimelerinin yazımının karıştırılması biraz mürettip hatasından çok musannif hatasına benziyor. Eldeki Türkçe metinde okuma hatalarının çokluğu da buna işaret ediyor.</p>
<p>mazmûnunca cümle Hoten âhûsu gözlü, münevver yüzlü pençe i âfitâb mahbûb dilberânlar bu havz içre bahr i ma'ârif-vâr uşşâkân ı müştakânın nem i çeşm i yemm i ummânı bahrinde şinâverlik edüp gönüller sayd etmeğe zülf i amber-efşânın şebeke-vâr dâm edüp gavvâslık ederek [Y 12a] dil i uşşâkı dâma giriftâr edüp bir bende i âzâde iken kayd-bend olur. Böyle bir hammâm-ı rûşenâdır. (s. 16)</p>	<p>mazmûnunca cümle Hoten ahusu gözlü, münevver yüzlü, güneş pençesi mahbûb sevgililer bu havuz içinde bahr i ma'ârif-vâr uşşâkân ı müştakânın nem i çeşm i yemm i ummanı bahrinde şinâverlik edüp gönüller sayd etmeğe zülf i amber-efşânın şebeke-vâr dâm edüp gavvâslık ederek [Y 12a] dil i uşşâkı dama giriftâr edüp bir bende i âzâde iken kayd-bend olur. Böyle bir hammâm-ı rûşenâdır. (s. 20)</p> <p>Buradaki metinler doğrudan bire bir alıntıdır. Buna benzer yerlerle örnekleri artırmak mümkündür.</p>

Yirmibirinci Yüzyılda Yeniden Okuma, Anlama ve Algılama

<p>Ba'dehu kırka bâliğ kâmil ve mükemmel oldukda Rabbü'l-izzet nübüvvet hil'ati teşrîfine anları ıstıfâ eyleyicek lakab ı şerîfleri Mustafâ oldu. Zamân ı risâletlerinde velvele-ârâ ve cihan-ârâ oldukda Muhammede el-Mustafâ dediler (s. 311).</p>	<p>Ba'dehu kırka bâliğ kâmil ve mükemmel oldukda Rabbü'l-izzet nübüvvet hilati teşrîfine onları ıstıfâ eyleyicek lakabı Mustafâ oldu. Risâleti zamanlarında velvele-ârâ ve cihan-ârâ oldukda Muhammed el-Mustafâ dediler (s. 608). Sadeleştirmeye gerek vardır.</p>
<p>Bin bin dürüd ı bî-tü'ad salavât u selâm anın âl ve evlâdı ve ezvâcı [Y 288a] ve ashâbı üzerine olsun rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim [P 120b] ecma'ın ki anın zât ı şerîfi edim i arza rahmet gelüp dîn i Muhammedî âşikâre olup şarkan ve garb ümmeti cihângîr oldu. inkırâzü'd-devrân müebbed ola. (s.312)</p>	<p>Bin bin dürüd ı bî-tü'ad salavât u selâm anın âl ve evlâdı ve ezvâcı ve ashâbı üzerine olsun rıdvânullâhi ta'âlâ aleyhim ecma'ın ki anın zât ı şerîfi yeryüzüne rahmet gelüp dîn i Muhammedî âşikâre olup doğu ve batı ümmeti cihângîr oldu. Kıyamete müebbed ola (s. 609). Burada da aynı durum söz konusu.</p>
<p>Hazret i ilyâs nessâc ya'nî cüllâh idi. Hazret i Dâvüd zerrâh ya'nî ceng âleti için cebe yapardı. Hazret i Süleymân zenbîlbâf idi. Hazret i Zekerıyyâ zâhid idi. Hazret i Yahyâ meşâyih idi. Hazret i Dânyâl remmâl idi. Hazret i İsâ seyyâh ı âlem idi. Hatemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ mücâhidü fi-sebilullâh idi.(s. 312)</p>	<p>Hazret i ilyâs nessâc ya'nî cüllâh idi. Hazret i Dâvüd zerrâh ya'nî ceng âleti için cebe yapardı. Hazret i Süleymân zenbîlbâf idi. Hazret i Zekerıyyâ zâhid idi. Hazret i Yahyâ meşâyih idi. Hazret i Dânyâl remmâl idi. Hazret i İsâ seyyâh ı âlem idi. Hatemü'l-enbiyâ Muhammedü'l-Mustafâ mücâhidü fi-sebilullâh idi. (s.611) Aynı durum burada da geçerli.</p>
<p>Eger dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî Eger hüsneş bekâ bûdî ne-mürdü Yûsuf ı Ken'ân (s.313)</p>	<p>Eger dünyâ bekâ bûdî Muhammed Mustafâ bûdî Eger hüsneş bekâ bûdî ne-nüirdi Yûsuf ı Ken'ân (s.612). Burada metin YKY'dan aktarılırken aceyleyle yanlış zapt söz konusu.</p>
<p>Bismillâhirrahmânirrahîm, Rabb, üdhulnî medhale sıdk, ve uhruclnî mahrece sıdk, ve ec'alnî min ledünke sultânen nasîrâ»(s.313) Maalesef YKY yayınlarında da yer yer Kuran-ı kerim ayetlerini transkribe ederken benzer okuma hatalarına düşmüşlerdir. Yine de heyetin üstlendiği işin büyüklüğü nedeniyle ayet okumalarındaki eksikliği ve hatalı okumalarına bir ölçüde müsamaha edilebilir. Zira besmeleyle başlanan cümlelerin ardından Kuran ayeti gelmesinin tabii bir süreç olduğunun müelliflerinden birisinin ecnebi diğerinin de ilahiyat eğitimi almamış uzman olmalarından dolayı mazurdurlar.</p>	<p>Bismillâhirrahmânirrahîm, Rabb, üdhulnî medhale sıdk, ve uhruclnî mahrece sıdk, ve ec'alnî min ledünke sultânen nasîrâ. (s. 612) Doğrusu: Ve (kul) rabbi edhılñi mudhale sıdkın ve ahricnî muhrece sıdkın ve'cal lî min ledunke sultânen nasîrâ(nasîren) (İsra 80). Burada da tahkike gerek görülmeden yapılmış bir alıntılama. (Kes yapıştır örneği).</p>

Dinî ve Felsefî Metinler

<p>Ammâ sadakayı âşikâre vermeye. Eğer âşikâre kîse çıkarup nukra i sîm ü zer göstersen yüz kîse mâl kifâyet etmez. Âdemin esvâbın pâre pâre ederler. Ve ırza müte'allik nâ-hemvâr evzâ' edüp müvâce[he] i Resûlullâh'da vâveylâ ve vâveledâ kopar (s.323).</p>	<p>Ammâ sadakayı âşikâre vermeye. Eğer âşikâre kîse çıkarup nukra i sîm ü zer gösterisen yüz kîse mâl kifâyet etmez. Âdemin esvâbın pâre pâre ederler. Ve ırza müte'allik nâ-hemvâr evzâ' edüp müvâce[he] i Resûlullâh'da vâveylâ ve vâveledâ kopar. (s.617) Metin esaslarına uygun bir sadeleştirmeye tabii tutulmamıştır</p>
<p>Evvelâ pâk helâl libâslar geyüp girmek gerek ve dâ'imâ salavât ı şerîfe müdâvemem etmek gerek. Ve şeyhü'l-harem hazretleri on iki siyâh çerde tavâşi halifeleri ile kemerlerine beyâz pembe fûtalar kuşanırlar. Bu halifelerin her biri birer kutb ı aktâb mertebesinde ulu kimesnelerdir kim Hazret i Resûl'ün yoluna bezl i cân ve ifnâ yı vücûd edüp kırkar ellişer yıl hizmeti sebkât etmiş lala yı siyâh zülâlelerdir. Her birinin destinde micmer i amberdân ve gülâbdân buhurdân ı mücevher ile şebeke-i Resûlullâh'ın bâb ı şerîfi önüne gelüp ibtidâ şeyhü'l-harem paşa hazretlerinin kemerine bir beyâz fûta kuşadup paşanın destine bir cârûb ya'nî süpürge verir. (s. 323)</p>	<p>Evvelâ pâk helâl libâslar giyüp girmek gerek ve dâ'imâ salavât ı şerîfe müdâvemem etmek gerek. Ve şeyhü'l-harem hazretleri on iki siyâh çerde tavâşi halifeleri ile kemerlerine beyâz pembe fûtalar kuşanırlar. Bu halifelerin her biri birer kutb ı aktâb mertebesinde ulu kimesnelerdir kim Hazret i Resûl'ün yoluna bezl i cân ve ifnâ yı vücûd edüp kırkar ellişer yıl hizmeti sebkât etmiş lala yı siyâh zülâlelerdir. Her birinin destinde micmer i amberdân ve gülâbdân buhurdân ı mücevher ile şebeke-i Resûlullâh'ın bâb ı şerîfi önüne gelüp ibtidâ şeyhü'l-harem paşa hazretlerinin kemerine bir beyâz fûta kuşadup paşanın destine bir cârûb ya'nî süpürge verir. Metin ciddi bir sadeleştirmeye tabii tutulmamıştır. (s. 617)</p>
<p>Ve cemî'i micmerede ûd u amber ve kâfûru ve sünbül i hıtâyı ve ûd i mülebbesi ihrâk ederler () () () Allâh deyü bükâ ederek ser i sa'âdetleri berâberine varıldıkda şemâme şemâme amber i hâmlar ihrâk ederler. () () () (s. 323)</p> <p>Ba'zı ehl i siyer «Hazret i Risâlet'in vâlide i müşfikası Emîne Hâtûn dahi bu kubbede medfûndur» derler. Ba'zıları «Yok, Hazret i Risâlet'in pederleri şâm'dan ticâret ile gelirken Medîne kurbunda Dârü't-Tâbi'a nâm mahalde merhûm olup anda defn olundu. Ve cümle mâlın ehl i Medîne hıfz edüp ba'dehu Emîne Hâtûn ki Hazret'in vâlidesidir, Hazret'e intikâl eden mâli ahz [u] kabz için Hazret altı yaşında iken Hazret ile Medîne'ye varup bir ay şehir i Yesrib'de meks edüp Hazret'in mâl ı mevrûsun alup Mekke'ye rucû' edüp Ebû Enâm nâm mahalde Hazret'in vâlidesi Emîne Hâtûn merhûme olup Ebû Enâm'da defn olundu.</p>	<p>Ve bütün micmerede ûd u amber ve kâfûru ve sünbül i hıtâyı ve ûd i mülebbesi ihrâk ederler () () () Allâh diye bükâ ederek ser i sa'âdetleri berâberine varıldıkda şemâme şemâme amber i hâmlar yakarlar. () () () (s. 618).</p> <p>Metin hiçbir sadeleştirmeye tabii tutulmamıştır.</p> <p>Ba'zı ehl i siyer «Hazret i Risâlet'in annesi Emîne Hâtûn dahi bu kubbede medfûndur» derler. Ba'zıları «Yok, Hazret i Risâlet'in pederleri şâm'dan ticâret ile gelirken Medîne kurbunda Dârü't-Tâbi'a nâm mahalde merhûm olup anda defn olundu. Ve cümle mâlın ehl i Medîne saklayıp ba'dehu Emîne Hâtûn ki Hazret'in annesidir, Hazret'e intikâl eden mâli almak için Hazret altı yaşında iken Hazret ile Medîne'ye varup bir ay Yesrib şehrinde dinlenip Hazret'in varis mâlını alup Mekke'ye dönüp Ebû Enâm adlı yerde Hazret'in vâlidesi Emîne Hâtûn merhûme olup Ebû Enâm'da defn olundu.</p>

<p>Ve Hazret'i akrabâları Mekke'ye getirdiler. Ba'dehu Hazret Mekke'den Medîne'ye hicret etdükte vâldesinin naşın Ebû Enâm nâm mahal-den çıkarup Medîne i münevvere Bakî'inde süd anası Halîme Hâtûn kubbesinde defn etdi» derler. El-uhdetü ale'l-râvî. Ammâ ehl i Mekke,</p> <p>Bu alıntıda yukarıda YKY yayınlarına da bir düzeltme yapmak gerekir. Hz. Peygamberin annesi Türkçede eskiden de şimdi de Âmine olması gerekir. Ayrıca vefat ettiği yer de Ebu Enâm olmayıp Ebvâdır. Metinde geçen şekliyle Ebvâ nâm mahal diye düzeltilmesi gerekmektedir. <i>Seyahatnamenin</i> muhtelif ciltlerinde bu ve buna benzer okuma yanlışları sıkça tekrarlanmakta olup mutlaka tashihi gerekmektedir. (s. 404.).</p> <p>Tabii ki binlerce sayfalık ciddi ilmî, emek mahsulü pek çok kişinin gönüllü katkı verdiği bir çalışmada yapılan bu kabil yanlışların anlaşılır olabileceğini de düşünerek insafı da elden bırakmamak gerekir.</p>	<p>Ve Hazret'i akrabâları Mekke'ye getirdiler. Ba'dehu Hazret Mekke'den Medîne'ye hicret etdükte anesinin naşını Ebû Enâm adlı yerden çıkarıp Medîne i münevvere Bakî'inde süd anası Halîme Hâtûn kubbesinde defn etdi» derler. El-uhdetü ale'l-râvî. Ama ehl i Mekke,</p> <p>Metinde valide kelimesi anne, hıfz edüp kelimesi saklayıp, ahz ü kabz kelimesi almak, mal-ı mevrûsu varis malı??? Olarak sadeleştirilmesi bizim yukarıdan beri iddia edegeldiğimiz tezimizi güçlendirmektedir.</p> <p>Gördüğünüz üzere incelediğimiz bu çalışmada yapılan sadeleştirme pek çok yerde bu şekildedir. Yapılan kısaca okuyucu tarafından bilinmesi ihtimal dâhilinde olan basit kelimelerin Türkçe çevirisi yapılmış ve çalışmayı yapanların birikimleriyle bilemedikleri veya sözlüğe bakmaya üşendikleri kelimeler olduğu gibi bazen de yanlış olarak kaydedilmiş şekilde aktarılmıştır. Bu ve buna benzer yüzlerce eksikliği, noksanı tek tek göstermemiz bu kısa çalışmada göstermek mümkün olmadığından örnekleri burada kesiyoruz. İsteyen insaf sahibi kişiler iki metni bir araya getirerek karşılaştırdıklarında haklılığımıza hükmedeceklerdir. Son cümle olarak Hz. Peygamber'in annesinin vefat ettiği yerin isminin doğrusunu araştırılması konusunda en küçük bir çaba gösterilmemesi de bu çalışmanın masa başı olduğuna ve özensizliğine en büyük bir kanıttır. (S. 774)</p>
---	---